

เทวะประวัติเจ้าแม่ “เทียนโฮ่วเต็งหม่าย” “ต๋วยบ่วยเต็งเหนียง” และ “เจียตุ้นเต็งเหนียง” ในฐานะ “เจ้าแม่ทับทิม” ของกลุ่มชาวจีนในสังคมไทย¹

เจษฎา นิลสงวนเดชะ

บทคัดย่อ

คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
ประเทศไทย

wo.ai.dami@hotmail.com

บทความวิจัย

รับบทความ: 27 มิถุนายน 2568

แก้ไขบทความ: 16 กันยายน 2568

ตอบรับ: 10 ตุลาคม 2568

บทความนี้มุ่งศึกษาเทวะประวัติและเทวดานานของเจ้าแม่ทั้ง 3 องค์ ได้แก่ เจ้าแม่เทียนโฮ่วเต็งหม่าย เจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหนียง และเจ้าแม่เจียตุ้นเต็งเหนียงของกลุ่มชาวจีนในสังคมไทย วิจัยดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่นและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเทวะประวัติของเจ้าแม่ทับทิม ทั้งในคติจีนและคติไทย ผลการศึกษาชี้ว่า “เจ้าแม่ทับทิม” เป็นชื่อเรียกในภาษาไทยของเทวนารีที่ชาวจีนไหหลำนับถือ ซึ่งมีรากจากคติความเชื่อท้องถิ่น เมื่ออพยพเข้าสู่ไทย ความเชื่อดังกล่าวได้ผสมกลมกลืนกับคติของชาวจีนฮกเกี้ยนและแต้จิ๋ว รวมถึงความเชื่อพื้นถิ่นไทย จนเกิดการเรียกรวมเจ้าแม่หลายองค์ในนามเดียวกัน ทำให้คติการบูชาเจ้าแม่ทับทิมในสังคมไทยสะท้อนให้เห็นถึงการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างจีนและไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

คำสำคัญ เทวะประวัติ เจ้าแม่เทียนโฮ่วเต็งหม่าย เจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหนียง เจ้าแม่เจียตุ้นเต็งเหนียง เจ้าแม่ทับทิม กลุ่มชาวจีน

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง เทวนารี “เทียนโฮ่วเต็งหม่าย” “ต๋วยบ่วยเต็งเหนียง” และ “เจียตุ้นเต็งเหนียง” : การกลืนกลายทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทการนับถือบูชา “เจ้าแม่ทับทิม” ได้รับทุนส่งเสริมการวิจัยมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

Divine Biographies of the Goddesses “Tian Hou Deng Mai”, “Dui Buai Deng Niang” and “Jia Dun Deng Niang” Venerated as “Chao Mae Tuptim” by the Chinese Community in Thai Society

Jessada Ninsa-nguandecha

Abstract

This article aims to study the divine biographies and legends of three goddesses Tian Hou Deng Mai, Dui Buai Deng Niang, and Jia Dun Deng Niang—venerated by the Chinese community in Thai society. This study employed a qualitative methodology, using content analysis of local belief systems and textual sources related to the divine historiography of the Goddess Tuptim in both Chinese and Thai cultural contexts. The findings indicate that “Chao Mae Tuptim” is the Thai designation for these revered female deities, whose origins lie in local Chinese folk beliefs. Upon migration to Thailand, these beliefs merged with those of the Hokkien and Teochew Chinese, as well as with indigenous Thai traditions. This syncretism led to the collective worship of multiple goddesses under a single name. Consequently, the veneration of Chao Mae Tuptim in Thai society reflects an inevitable cultural convergence between Chinese and Thai traditions.

*Faculty of Humanities
University of the Thai Chamber
of Commerce
Thailand*

wo.ai.dami@hotmail.com

Research Article

Received : 27 June 2025

Revised : 16 September 2025

Accepted : 10 October 2025

Keywords: Mythology, Tian Hou Deng Mai,
Dui Buai Deng Niang, Jia Dun Deng Niang,
Chao Mae Tuptim, Group of Chinese people

1. บทนำ

เจ้าแม่ ตามคำนิยามในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ซึ่งอธิบายไว้ว่า เทพารักษ์ผู้หญิงที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์จะให้ความคุ้มครองรักษาได้ เช่น เจ้าแม่ทับทิม หญิงผู้เป็นใหญ่หรือมีอิทธิพลในถิ่นนั้น (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2556, น. 336) คำว่า เจ้าแม่ทับทิม ไม่ได้เป็นเพียงชื่อเรียกเทพสตรีผู้คุ้มครองท้องทะเล หากแต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่างชาวจีนกับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ศาลเจ้าแม่ทับทิมที่ปรากฏอยู่ในหลายพื้นที่ของประเทศไทย โดยเฉพาะในชุมชนชาวจีนโพ้นทะเล แสดงให้เห็นถึงบทบาทของท่านในฐานะศูนย์รวมจิตใจและที่พึ่งทางจิตวิญญาณ ความศรัทธาที่ผู้คนมีต่อเจ้าแม่ทับทิมจึงกลายเป็นวัฒนธรรมสืบทอดรุ่นต่อรุ่น ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของพิธีกรรม ความเชื่อ หรือการจัดงานประเพณีต่าง ๆ การที่คำนี้ถูกบันทึกไว้ในพจนานุกรมจึงเป็นการยืนยันว่า “เจ้าแม่ทับทิม” มีสถานะเป็นคำที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อสังคมไทย ไม่ใช่เพียงในเชิงคติความเชื่อเท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ร่วมของสังคมไทย-จีนอีกด้วย ทั้งนี้ การบูชาเจ้าแม่ทับทิมคติจีนในสังคมไทย แม้แต่ในพระบรมมหาราชวังก็ยังรับอิทธิพลความเชื่อนี้ เห็นได้จากการสร้างเก๋งนารายณ์ ตั้งอยู่บริเวณกำแพงแก้วด้านตะวันตกของหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพื่อใช้เป็นที่ทรงงานช่างเก๋งนารายณ์ลักษณะเป็นอาคารจีนทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาแบบจีน มีฝาสามด้านหน้ามีเสาไม้กลมสีแดงลายมังกร รองรับหลังคา ฐานเป็นหินแกรนิต ฝาด้านข้างมีหน้าต่างช่องลมไม้ฉลุลายจีน ด้านหลังมีแท่นปูนลายจีนและไม้ฉลุลายปิดทอกบุระจก ภายในประดิษฐานรูปเจ้าแม่ทับทิมและบริวาร (สำนักราชเลขาธิการ, 2531, น. 92) นอกจากนี้ จากการลงพื้นที่สำรวจศาลเจ้าที่บูชาเจ้าแม่เทียนโฮ่วในฐานะเจ้าแม่ทับทิม พบว่า มีศาลเจ้าเทียนโฮ่วร้าง ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราว พ.ศ. 2454 จากการสืบค้นประวัติทำให้ทราบว่า ศาลเจ้าหลังนี้มีชื่อว่า “ศาลเจ้าแม่ไข่มุกข์” ในอดีตอยู่ในเขตพื้นที่วังสามเสน ต่อมาหม่อมราชวงศ์เกษมสโมสร

เกษมศรี ทายาทผู้ถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินของวังสามเสนได้อุทิศที่ดินและสิ่งปลูกสร้างให้แก่โรงพยาบาลศิริพยาบาล คณะแพทยศาสตร์ศิริพยาบาล มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช เพื่อใช้ประโยชน์ทางการศึกษา (มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช, 2568, น. 4) การพบศาลเจ้าต่าง ๆ ถือว่าเป็นหลักฐานประมุขของการนับถือบูชาเจ้าแม่ทับทิมในสังคมไทยสถานที่หนึ่ง

ทั้งนี้ จากการลงพื้นที่ศาลเจ้าทำให้ทราบว่า ศาลเจ้าที่มีการบูชาเจ้าแม่ “เทียนโฮ่วเต็งหม่าย” (天后聖母) หรือเจ้าแม่สวรรณ เจ้าแม่ “ตื้อบ่วยเต็งเหนียง” (水尾聖娘) หรือเจ้าแม่ท่ายน้ำ เจ้าแม่ “เจียตุนเต็งเหนียง” (正順聖娘) หรือเสียนไท่ฟุเหริน (洗太夫人) มีป้ายพระนามเป็นภาษาไทยว่า “เจ้าแม่ทับทิม” เหมือนกัน แสดงให้เห็นถึงปัญหาความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับเทวนารีทั้ง 3 องค์ว่าคือเจ้าแม่องค์เดียวกัน ทำให้ทางศาลเจ้าจัดทำป้ายชื่อเป็นภาษาไทยคำว่า “ศาลเจ้าแม่ทับทิม” และสาธุชนผู้ศรัทธาต่างนับถือบูชาในนามว่า “เจ้าแม่ทับทิม” เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาทิวะประวัติและเทวดานาน ร่วมกับการลงพื้นที่สำรวจศาลเจ้าที่มีการบูชาเจ้าแม่ทั้ง 3 เป็นเทพประธาน พบว่า คติการนับถือบูชาเจ้าแม่ทั้ง 3 องค์ ภายใต้บริบทสังคมไทย มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Multiculturalism) เป็น “พหุวัฒนธรรม” ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เกิดจากการผสมกลมกลืนของวัฒนธรรมไทยและจีน หรือเป็นการปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมกระแสหลัก (Great tradition) ที่กล่าวว่าเจ้าแม่ทับทิมเป็นเจ้าแม่คติจีน และกระแสรอง (Little tradition) ที่กล่าวว่าเจ้าแม่ทับทิมเป็นเจ้าแม่คติไทย ตามคติความเชื่อท้องถิ่นหรือศาสนาผี ต่อมาเมื่อศาลเจ้ามีการบูรณะใหม่โดยกลุ่มชาวจีนจึงเกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Cultural assimilation) ทำให้ความเชื่อที่ว่า เจ้าแม่ทับทิมคือเจ้าแม่คติไทยถูกเปลี่ยนแนวคิดเป็นเจ้าแม่ทับทิมคือเจ้าแม่คติจีน ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา ศาลเจ้าบางแห่งไม่มีร่องรอยของความเชื่อท้องถิ่นเดิมหลงเหลืออยู่ กลายเป็นศาลเจ้าจีนและเทวะลักษณะก็กลายเป็นเจ้าแม่คติจีนอย่างสมบูรณ์ ดังเช่นศาลเจ้าแม่ทับทิม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สร้างเป็นศาลเจ้า 4 หลัง แบบเชื่อมติดกัน 4 ศาลเจ้า คือ เจ้าพ่อสายน้ำเชี่ยว เจ้าแม่กวนอิม เจ้าแม่ทับทิม

และเจ้าพ่อสมบุญธรรม แต่คนในพื้นที่นิยมเรียกกันว่าศาลเจ้าแม่ทับทิม เนื่องจากทေး
ประติมานเจ้าแม่เป็นเทวรูปองค์แรกที่ชาวจีนนำมาบูชาแทนเจวีตรูปเทพารักษ์ที่เดิม
ประดิษฐานอยู่ ณ เนินดินด้านบนซ้ายมือก่อนจะมีการสร้างศาลาแปดเหลี่ยม
ในปัจจุบัน ส่วนศาลเจ้าหลายแห่งยังคงรักษาการบูชาตามความเชื่อท้องถิ่นเดิมอยู่
ซึ่งมักจะเป็นป้ายไม้เจวีต ถือเป็นศาลเจ้าแม่ทับทิมที่มีการบูชาตามคติความเชื่อ
แบบไทย นอกจากนี้ยังพบว่า มีศาลเจ้าจำนวนหนึ่งที่บูชา “ปึงเถ่าม่า” (本頭媽) ในฐานะ
เจ้าแม่ทับทิมด้วย ทำให้การนับถือบูชาเจ้าแม่ทับทิมในสังคมไทยเกิดความหลากหลาย
ในการบูชา

จากการลงพื้นที่ศาลเจ้าและศึกษาทေးประติมานเจ้าแม่ทับทิม คติไทยที่มี
ทေးลักษณะเป็นเจวีต พบว่า รับผิดชอบสร้างเจวีตที่มีลักษณะคล้ายใบพัดหเสมาจาก
รูปแทนขององค์พระภูมิเจ้าที่ ดังที่ เทพย์ สาริกบุตร (2509) กล่าวว่า เจวีต คือรูปแทน
ขององค์พระภูมิเจ้าที่ที่จะได้ทำการตั้งนั้น การประกอบพิธีกรรมก็เพื่อที่จะอัญเชิญให้
พระภูมินั้นเข้าสิงสถิตอยู่ในเจวีต แล้วจะได้นำขึ้นประดิษฐานในศาลพระภูมิต่อไป
เจวีตทำด้วยแผ่นไม้บาง ๆ นำมาโกรกให้เป็นรูปดุจใบพัดหเสมา แล้วเขียนรูปองค์พระภูมิ
ลงไปนั้นตามลักษณะต่าง ๆ กัน (เทพย์ สาริกบุตร, 2509, น. 42) การบูชาแผ่นเจวีต
สะท้อนลักษณะสังคมไทยที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานความเชื่อระหว่างผีสง
เทวดา ศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ศาสนาผีเป็นความเชื่อ
เก่าแก่และแพร่หลายที่สุดในโลก หล่อหลอมผู้คนก่อนเกิดศาสนาใหญ่ แต่เพราะไม่เอื้อต่อ
การรวมศูนย์อำนาจ เมื่อศาสนาพราหมณ์และพุทธจากอินเดียแพร่ถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยา
และอุษาคเนย์จึงกลืนรวมศาสนาผีเข้าไว้ด้วยกันกลายเป็นความเชื่อผสมผสานที่
ชนชั้นนำใช้ค้ำจุนอำนาจทางการเมืองและปกครองซึ่งสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน
(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2568, น. 1) ต่อมาเมื่อมีชาวจีนมาตั้งเป็นชุมชนจีนจึงได้นำคติความเชื่อ
ดั้งเดิมแบบจีนและคติเต๋ามาผสมผสานเข้ากับความเชื่อเดิมในสังคมไทย จากการที่
ชาวจีนรุ่นแรกได้รวมตัวกันและร่วมแรงร่วมใจกันสร้างศาลเจ้าขึ้น ดังนั้น ชาวจีนไม่ว่าจะ
อพยพย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่ใดก็มักจะสร้างศาลเจ้าในพื้นที่นั้น ๆ ด้วย เช่น ชาวจีนแต้จิ๋ว

นับถือหลวงปู่ไต่ฮงกงก็ได้สร้างศาลเจ้าไต่ฮงกง ชาวจีนฮกเกี้ยนนับถือเจ้าแม่มาโจ้วก็ได้สร้างศาลเจ้าแม่มาโจ้ว ชาวจีนไหหลำนับถือเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหนียงก็ได้สร้างศาลเจ้าต๋วยบ่วยเต็งเหนียง ฯลฯ จากการค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) พบว่าข้อมูลประวัติเจ้าแม่ทับทิมที่กล่าวกันในสังคมไทยมีอยู่ 5 คติความเชื่อ คือ เจ้าแม่ทับทิมคือเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหนียง (水尾聖娘) เจ้าแม่ทับทิมคือเจ้าแม่เทียนโฮ่วเต็งหม่าย หรือเจ้าแม่เทียนโหว่เซี้ยบ้อ (天后聖母) เจ้าแม่ทับทิมคือเจ้าแม่เจียตุ้นเต็งเหนียง (正順聖娘) เจ้าแม่ทับทิมคือบึงเถ่าม่า (本頭媽) และ เจ้าแม่ทับทิมคือเจ้าแม่ไทยดั้งเดิม ซึ่งแต่ละแห่งมีความเชื่อและคติการบูชาที่แตกต่างกัน

ด้วยเหตุนี้ คติความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่นและเทพเจ้าของชาวจีนผสมกลมกลืนปรากฏอยู่คู่สังคมไทยมาช้านานจนผนวกเข้ากับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและศาลเจ้าจีนในสังคมไทย ทั้งนี้ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมความเชื่อผ่านกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานในสังคมไทยทำให้คติความเชื่อผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความเชื่อเรื่องการนับถือผีกับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าจีน ทำให้ความเชื่อที่มีต่อ “เจ้าแม่ทับทิม” ของชาวไทยและชาวจีนเป็นสภาพการณ์อย่างหนึ่งที่ยังคงมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะผู้คนในพื้นที่จังหวัดที่มีชาวจีนฮกเกี้ยนและชาวจีนไหหลำอาศัยอยู่มากจะนับถือเจ้าแม่ทับทิมตามคติสิ่งศักดิ์สิทธิ์จีน ส่วนผู้คนในพื้นที่ที่นับถือศาสนาผีจะนับถือเจ้าแม่ทับทิมตามคติสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไทยดั้งเดิม ดังนั้น ความเชื่อความศรัทธาและพิธีกรรมการบูชา “เจ้าแม่ทับทิม” จึงมีลักษณะผสมผสานระหว่างไทย-จีน เกิดการผสมผสานทางคติความเชื่ออันก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะขึ้น เห็นได้ว่าการมาบรรจบกันของการนับถือบูชา “เทียนโฮ่วเต็งหม่าย ต๋วยบ่วยเต็งเหนียง เจียตุ้นเต็งเหนียง” เทวนารีทั้ง 3 องค์ได้สร้างพื้นที่ใหม่ให้กับ “เจ้าแม่ทับทิม” ซึ่งใช้ป้ายชื่อศาลเจ้าแม่ทับทิมและเทวะประติมานเจ้าแม่ทับทิมเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่าง 3 องค์นี้เป็นเทพเจ้าที่ชาวจีนไหหลำทั่วโลกเคารพบูชา มีทั้งตั้งบูชาในศาลเจ้าเดียวกันทั้ง 3 องค์ แยกบูชาแต่ละองค์แต่ละศาลเจ้า จนทำให้เกิดความเข้าใจผิดหรือเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าคือเจ้าแม่องค์เดียวกัน ด้วยเหตุนี้ จึงเป็น

มูลเหตุให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาวิจัยการนับถือบูชาเทวนารีทั้ง 3 องค์ และ
หาคำตอบของความเชื่อมโยงการนับถือบูชาภายใต้บริบทชื่อเจ้าแม่ทับทิมร่วมกัน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาเทวะประวัติเจ้าแม่ “เทียนโฮ้วเต็งหม่าย” “ตุ้ยบ่วย
เต็งเหนียง” และ “เจียตุ้นเต็งเหนียง” ที่บูชาในฐานะ “เจ้าแม่ทับทิม” ที่มีการผสมผสาน
ระหว่างคติความเชื่อแบบจีนและคติความเชื่อแบบไทย

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า ปัจจุบันยังไม่มียานวิจัยที่
ศึกษาเจ้าแม่เทียนโฮ้วเต็งหม่าย เจ้าแม่ตุ้ยบ่วยเต็งเหนียง เจ้าแม่เจียตุ้นเต็งเหนียง
พร้อมกันทั้ง 3 องค์ ภายใต้บริบทการนับถือ “เจ้าแม่ทับทิม” อย่างเป็นรูปธรรม และ
จากการค้นคว้างานวิชาการทั้งในระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลาง
ของประเทศไทย Thai Journal Online (ThaiJO) และฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย
(ThaiLIS Digital Collection) มีปรากฏงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง เช่น บทความวิชาการเรื่อง
เจ้าแม่มาจู่ เทพธิดาแห่งท้องทะเล ของแพนด้ากับกอไผ่ (2557) เผยแพร่ในจดหมายข่าว
อาศรมสยาม-จีนวิทยา ฉบับที่ 149 (ธันวาคม 2557) บทความวิชาการเรื่อง เทพสตรีจีน
ในสังคมไทย: ว่าด้วยเรื่องชื่อของเจ้าแม่มาจู่ของสุรสิทธิ์ อมรวงษ์ศักดิ์ (2559)
เผยแพร่ในหนังสือวิชาการเรื่อง พลังผู้หญิง แม่เมีย และเทพสตรี: ความจริง และภาพแทน
พิมพ์เผยแพร่โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน บทความเรื่อง “เจ้าแม่
ทับทิม - แม่ย่านาง จากจีนสู่ไทย” ของถาวร สิกขโกศล (2561ก) เผยแพร่ในนิตยสาร
ศิลปวัฒนธรรม บทความเรื่อง “‘ตุ้ยบ่วยเต็งเหนียง’ เจ้าแม่ทับทิมของจีนไหหลำ” ของ
ถาวร สิกขโกศล (2561ข) เผยแพร่ในนิตยสารศิลปวัฒนธรรม บทความเรื่อง “มาจู่สู่เจ้าแม่
ทับทิมไหหลำ” ของถาวร สิกขโกศล (2561ค) เผยแพร่ในนิตยสารศิลปวัฒนธรรม

บทความเรื่อง “กำเนิด “เจ้าแม่ทับทิม (หม่าโจ้ว)” แม่ย่านางจีนสู่ไทย เทวดานี้ฮิตแพร่หลายได้อย่างไร” ของถาวร ลิกขโกศล (2566) เผยแพร่ในนิตยสารศิลปวัฒนธรรม หนังสือเรื่อง เทพเจ้าจีนที่น่ารู้จักของถาวร ลิกขโกศล (2568) เป็นต้น

นอกจากนั้นเป็นเพียงประวัติเจ้าแม่เทียนโฮ่วเต็งหม่าย เจ้าแม่ตุ้ยบ่วยเต็งเหนียง และเจ้าแม่เจียตุนเต็งเหนียงที่ปรากฏในหนังสือที่ระลึกงานประเพณีเจ้าแม่ทับทิม พิชัยประจำปี พ.ศ. 2555 หนังสือที่ระลึกสร้างเส้าฟ้าดิน 9 มังกร ศาลเจ้าแม่ทับทิม นครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. 2558 และหนังสืออัตลักษณ์ไหหล้าและศาลเจ้าจีนไหหล้าในประเทศไทยของสมาคมไหหล้าแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2566 ทั้งนี้ยังมีบทความทั่วไปที่เกี่ยวข้องซึ่งเผยแพร่ทางสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อออนไลน์ เช่น “เจ้าแม่แห่งสายน้ำ” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของ MGR Online (2554) มารู้ เทพในภวามนุษย์ เพศหญิงที่ได้รับการตอบรับมากที่สุดในประวัติศาสตร์จีนของโง่หย่อว (2559) ผ่านนิตยสารจีนไทย ปีที่ 15 ฉบับที่ 168 (พฤษภาคม 2559) เจ้าแม่ทับทิม : เจ้าแม่สวรรค์ และเจ้าแม่ท่ายน้ำของ กิตติ วัฒนธมัทม์ (2561) ผ่านบล็อกชื่อว่า “ศรีครุเทพมนตรา” ดำเนินงานเทพจีนสู่ “แม่ย่านาง” พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จากหัวเรือถึงคอนโซลรถยนต์ เผยแพร่ใน Silpawattanatham – ศิลปวัฒนธรรม (2565) เป็นต้น เห็นได้ว่า เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเทวนารีทั้ง 3 องค์มีการนำเสนอในลักษณะงานวิชาการที่ให้ข้อมูลการนับถือแต่ละองค์ กล่าวคือ เจ้าแม่สวรรค์ ศึกษาในฐานะเจ้าแม่เทียนโฮ่วเซี้ยบ้อ เจ้าแม่ท่ายน้ำ ศึกษาในฐานะเจ้าแม่ตุ้ยบ่วยเต็งเหนียง ส่วนเจ้าแม่เจียตุนยังไม่มีการศึกษาเชิงวิชาการมาก่อน และยังไม่มีการศึกษาในประเด็นการกลืนกลายทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทที่แตกต่าง ตลอดจนยังไม่มีการเชื่อมโยงการนับถือบูชาเจ้าแม่ทั้ง 3 องค์ ในชื่อ “เจ้าแม่ทับทิม” เข้าด้วยกัน ดังนั้น งานวิจัยเรื่องนี้จึงยังไม่มีผู้ใดเคยนำเสนอในประเด็นดังกล่าวมาก่อน

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังไม่มีการกล่าวถึงประเด็นที่มาของชื่อ “เจ้าแม่ทับทิม” และยังไม่มียุทธศาสตร์เป็นเอกสารแน่ชัด เพียงแต่เป็นคำบอกเล่าของชาวจีนในอดีตต่อ ๆ กันมาว่าเป็นเพราะเทพอุปสมณฑลของพระองค์สีแดงชาด และสวมสร้อยที่ประดับด้วยอัญมณีสีแดง อีกทั้งศาลยังทาด้วยสีแดง ชาวไทยและบรรดาข้าราชการ

ชั้นผู้ใหญ่จึงขนานนามศาลเจ้านี้ว่า ศาลเจ้าแม่ทับทิม ด้วยเพราะสีแดงชาดคือสีของอัญมณีทับทิม ซึ่งในอดีต “ทับทิมสยาม” คืออัญมณีที่มีค่าของชาวไทย เพื่อเป็นการให้เกียรติเทพเจ้าที่ประดิษฐานอยู่ในศาล ด้วยการใช้ชื่ออัญมณีสั่งกล่าวมาขนานเป็นพระนาม นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลมุขปาฐะอีกเรื่องหนึ่งมีเนื้อหากล่าวว่า พระนามเจ้าแม่ทับทิมเกิดขึ้นเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับเรือพระที่นั่งผ่านและตรัสถามกับมหาดเล็กว่าศาลเจ้าที่สามเสนแห่งนี้มีชื่อว่าศาลใด มหาดเล็กทูลตอบไปว่าเป็นศาลของชาวจีน แต่ไม่ทราบชื่อ และไม่มีชื่อภาษาไทย พระองค์ท่านจึงพระราชทานพระนามให้ว่าเจ้าแม่ทับทิม เนื่องจากศาลด้านนอกมีสีแดงชาด มองเห็นมาแต่ไกล คล้ายอัญมณีทับทิมสยาม (สมาคมในหน้าแห่งประเทศไทย, 2566, น. 32)

4. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น รวมทั้งเอกสารด้านประวัติความเป็นมา เทวประวัติ เทวตำนานของเจ้าแม่ทับทิมทั้งคติจีนในฐานะเจ้าแม่เทียนโฮ่วเต็งหม่าย เจ้าแม่ตุ้ยบ่วยเต็งเหนียง เจ้าแม่เจี๋ยตุ้นเต็งเหนียง และคติไทยในฐานะเจ้าแม่ทับทิม เจ้าแม่ทับทิมทอง เจ้าแม่ศรีทับทิม เจ้าแม่ทับทิมเทวีเจ้า ฯลฯ โดยได้รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Data) จากหนังสือ งานวิจัย และบทความวิชาการ รวมถึงข้อมูลจากเพจศาสนสถานต่าง ๆ ที่มีการบูชาเจ้าแม่ทับทิม ทั้งนี้ ผู้วิจัยยังให้ความสำคัญกับข้อมูลภาคสนาม (Field research) เพื่อเก็บข้อมูลประกอบ โดยเลือกลงพื้นที่สำรวจศาลเจ้าแม่ทับทิมทั้งแบบไทยและจีน จำนวน 100 แห่ง ครอบคลุมทั้ง 6 ภูมิภาคของไทย ดังนี้ ศาลเจ้าแม่ทับทิมแบบจีน พื้นที่กรุงเทพมหานคร 13 แห่ง ภาคกลาง 22 แห่ง ภาคตะวันตก 9 แห่ง ภาคตะวันออก 6 แห่ง ภาคใต้ 14 แห่ง ภาคเหนือ 4 แห่ง รวม 68 แห่ง ส่วนศาลเจ้าแม่ทับทิมแบบไทย พื้นที่

กรุงเทพมหานคร 9 แห่ง ภาคกลาง 12 แห่ง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2 แห่ง ภาคตะวันตก 1 แห่ง รวมทั้งสิ้น 100 แห่ง ด้วยการบันทึกภาพ บันทึกวิดีโอ และการจดบันทึกภาคสนาม

5. ผลการวิจัยและการอภิปราย

ผลการวิจัยจากการรวบรวมข้อมูลเอกสาร การลงพื้นที่สำรวจข้อมูล ภาคสนาม การสังเกตการณ์ การบันทึกภาพ และการจดบันทึกภาคสนามในพื้นที่ ศาลเจ้าต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานองค์เจ้าแม่ทับทิม แบ่งผลการวิจัยออกได้เป็น 2 ประเด็น คือ เทวประวัติเจ้าแม่ทับทิมคติจีนและเทวประวัติเจ้าแม่ทับทิมคติไทย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 เทวประวัติเจ้าแม่ทับทิมคติจีน

5.1.1 “เจ้าแม่ทับทิม” ในฐานะเจ้าแม่มาจู่ หรือ “เทียนโฮ่วเต็งหม่าย” ของกลุ่มจีนไหหลำ “เทียนเฮาเส่งบู้” ของกลุ่มจีนฮกเกี้ยน “เที่ยงโหว่เซี้ยบ้อ” ของกลุ่มจีนแต้จิ๋ว

ถาวร ลิกขโกศล (2568) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องเจ้าแม่มาจู่และเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหนียง แพร่เข้าสู่ไทยตามความสัมพันธ์ของจีนกับไทย ทั้งในด้านการทูต การค้า และการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทย เจ้าแม่มาจู่เข้ามาก่อนตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหนียงเข้ามาทีหลัง (ถาวร ลิกขโกศล, 2568, น. 182) จากการศึกษาพบว่าความเชื่อในเจ้าแม่มาจู่แพร่หลายในประเทศไทยช่วงรัชสมัยจักรพรรดิเฉียนหลง แห่งราชวงศ์ชิง (ปี ค.ศ. 1736-1895) ตามบันทึกในหนังสือสารานุกรมภูมิศาสตร์ 《嘉慶重修一統誌》 หมวดเกี่ยวกับ “สยาม” ฉบับปรับปรุงใหม่ สมัยจักรพรรดิเจียชิ่ง แห่งราชวงศ์ชิง ระบุว่า ในช่วงเวลานั้นเฉพาะอำเภอเฉิงไห่ (澄海) ก็มีพ่อค้าชาวจีนโพ้นทะเลประมาณ 40%-50% อาศัยอยู่ในสยาม (ประเทศไทย) ความศรัทธาของชาวจีนโพ้นทะเลที่มีต่อเจ้าแม่มาจู่ ทำให้พวกเขาสร้างศาลเจ้าแม่มาจู่ในถิ่นที่อยู่อาศัย โดยอ้างอิงรูปแบบจากศาลเจ้าที่ประเทศจีน ในช่วงเวลานั้นมีการสร้างศาลเจ้าแม่

มาจู่แห่งใหม่ที่ท่าเรือหนานเซ่อ (南社) เมืองจางหลิน (樟林) ซึ่งบประมาณในการก่อสร้างส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากชาวจีนโพ้นทะเลในสยามและประเทศอื่น ๆ (Pan Zhenjin, 2018, p. 8) ความเชื่อที่มีต่อเจ้าแม่มาจู่เห็นชัดเจนขึ้นจากการประชุมครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 2009 คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ ยูเนสโก (UNESCO) ได้พิจารณาและอนุมัติให้บรรจุ “ความเชื่อและประเพณีเจ้าแม่มาจู่” ไว้ในบัญชีรายชื่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ ทั้งนี้ พันธมิตรวัฒนธรรมเจ้าแม่มาจู่ทั่วโลก (世界媽祖文化聯盟) World Mazu Cultural Alliance (WMCA) ได้ให้ข้อมูลว่า ความเชื่อและประเพณีของเจ้าแม่มาจู่ได้แพร่กระจายไปยังกว่า 49 ประเทศและภูมิภาคทั่วโลก โดยมีผู้ศรัทธามากกว่า 200 ล้านคน และมีศาลเจ้าที่สร้างอุทิศให้เจ้าแม่มาจู่มากกว่า 5,000 แห่งทั่วโลก (พันธมิตรวัฒนธรรม Mazu ทั่วโลก, 2568) จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาทิวประวัติของเจ้าแม่มาจู่ เพื่อเข้าใจความหมายทางวัฒนธรรมและคติความเชื่อในการบูชาเจ้าแม่มาจู่ของสังคมไทย

1) ประวัติจากคติความเชื่อพื้นบ้าน

เกาะเหมยโจว เมืองฝูเจี้ยน มณฑลฮกเกี้ยน ถือเป็นบ้านเกิดของเจ้าแม่มาจู่ ภูมิกำเนิดของเจ้าแม่มาจู่ บิดาแซ่หลิน (林) ชื่อ เหวยเซวี่ (惟愨) ชื่อรอง ย่วน (願) รับราชการเป็นผู้ตรวจการในสมัยราชวงศ์ซ่ง มารดาแซ่หวัง (王) คู่สามีภรรยาทั้งสองสร้างบุญไว้มาก สะสมกุศลกรรมไว้พร้อม ทั้งคู่มีบุตรด้วยกัน 1 คนและธิดา 5 คน สองสามีภริยาคิดอยู่เสมอว่าบุตรของตนร่างกายอ่อนแอเกินไป จึงมักจะขอพรจากสวรรค์อยู่เป็นประจำ หวังว่าสักวันหนึ่งจะให้กำเนิดบุตรชายที่แข็งแรงอีกสักคน ในคราวนั้นภริยาแซ่หวังก็ได้ฝันถึงเจ้าแม่กวนอิม เจ้าแม่ได้กล่าวว่าครอบครัวของนางสร้างกุศลไว้มากจึงได้ประทานยาเม็ดหนึ่งให้ เมื่อนางได้รับประทานยาเม็ดนั้นเข้าไปจึงตั้งครรภ์ ต่อมาในปีที่ 1 รัชศกเจี้ยนหลง (建隆元年) รัชกาลจักรพรรดิซ่งไท่จู่ (宋太祖)

ตรงกับวันที่ 23 เดือน 3 ตามปฏิทินจันทรคติ ปีเกิงเซิน (庚申) นางเกิดเจ็บท้องคลอด นอกหน้าต่างพลันเกิดลำแสงสีแดงสดส่องลงมาในห้อง ทั้งยังเกิดกลิ่นหอมตลบอบอวลอยู่นานไม่จาง จนเพื่อนบ้านมารุมล้อมดูอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ทารกคลอดออกมา ภูเขาที่ล้อมรอบพื้นที่เสียนเหลียงกั่ง (賢良港) ก็ได้ทลายลง ชาวบ้านกล่าวกันว่านี่คือความศักดิ์สิทธิ์แห่งฟ้าดินที่ได้หลอมรวมกันมายังสถานที่แห่งนี้ เมื่อครบหนึ่งเดือนทั้งครอบครัวก็ยังไม่เคยได้ยินเสียงร้องของทารกน้อย ด้วยเหตุนี้จึงได้ตั้งชื่อว่า “โม” (默) และเรียกว่า “โมเหนียง” (默娘)

ต่อมาเมื่อโมเหนียงกลายเป็นเซียนแล้วขึ้นสู่สวรรค์ กลุ่มจีนพื้นถิ่นฮกเกี้ยนเรียกว่า เจ้าแม่มาจ้อ (媽祖) หรือ “มาจ้อโป” (媽祖婆) ส่วนกลุ่มจีนแต้จิ๋วเรียกว่า “หามาจ้อ” ลูกหลานตระกูลลิ้มในไทยส่วนใหญ่ จะเรียกยกย่องว่า “โกวบ้อ” (姑母) ส่วนลูกหลานตระกูลลิ้มทางจีนจะเรียกยกย่องว่า “โกวพั่วบ้อ” (姑婆母) หรือ “โกวจ้อบ้อ” (姑祖母) จากการศึกษา พบว่า เจ้าแม่มาจ้อมีพระนามเรียกขานหลากหลาย เช่น เทียนโฮ่ว (天后) (ราชินีสวรรค์) เทียนโฮ่วเหนียงเนียง (天后娘娘) เทียนเพย (天妃) (พระสนมสวรรค์) เทียนเพยเหนียงเนียง (天妃娘娘) เทียนซังเจ็งหมู่ (天上聖母) (พระอริยemarดาแห่งสวรรค์) หรือที่ชาวเหมยโจว เรียกว่า มีจิวเหนียงมา (湄洲娘娘) คำว่า “มาจ้อ” “มาจ้อโป” “เหนียงมา” น่าสนใจอย่างยิ่ง คำว่า “มาจ้อ” หรือ “มาจ้อโป” เป็นชื่อที่ชาวไต้หวันใช้เรียกเทวนารีแห่งท้องทะเล หลิมมิก (林默) อย่างสนิทสนมและคุ้นเคย คำว่า “มาจ้อโป” (媽祖婆) มาจากคำว่า “มาจ้อ” ซึ่งเป็นชื่อเรียกที่คุ้นเคยกันอยู่แล้ว เพียงแค่เพิ่มคำว่า “โป” (婆) เข้าไปเพื่อให้ดูอบอุ่นและเป็นกันเองมากขึ้นเท่านั้นเอง (Dai Wenfeng, 2011, p. 81) เห็นได้ว่าผู้ศรัทธา นอกจากเคารพเจ้าแม่ในฐานะเทพเจ้าแล้วยังนับถือท่านในฐานะบรรพชนของตระกูลลิ้มด้วย

สมัยราชวงศ์ซ่งใต้ (南宋) มีการกล่าวถึงบันทึกการบูรณะศาลเจ้าชุนจีแห่งศาลเจ้าตันก่าเนิดเซิงตุน 《聖墩祖廟重建順濟廟記》 เมื่อปีที่ 20 รัชศกเล่าซิง (紹興二十年) (ค.ศ. 1150) ถือเป็นเอกสารเกี่ยวกับเจ้าแม่มาจู่ที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในปัจจุบัน (Jiang Weitan, 2020, p. 49) บันทึกโดย Liao Pengfei (廖鵬飛) ดังนี้

มีเพียงเทวนารีผู้มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งใหญ่ โลกหล้าต่างกล่าวขานถึงเทวฤทธิ์แห่งเทวนารีสุวรรณีนี้เป็นชาวตระกูลหลินแห่งเกาะเหมยโจว เดิมทีเป็นแม่หมอไสยเวท มีความเชี่ยวชาญในด้านการทำนาย สามารถล่วงรู้อนาคต เคราะห์ดีเคราะห์ร้ายของมนุษย์ เมื่อล่วงลับแล้วชาวบ้านได้สร้างศาลเจ้าไว้บนเกาะแห่งนี้ มีอาณาเขตห่างไกลถึงร้อยลี้ เมื่อปีปึงเซิน รัชศกหยวนโยว บนเนินเกาะมักจะมีแสงสว่างในยามกลางคืน ประชาชนไม่ทราบว่าเป็นเพราะสาเหตุใด มีชาวประมงผู้หนึ่งมองเห็นว่าเป็นกระท่อมหลังเล็ก ๆ อยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ จึงกลับไปที่อยู่ของตน วันหนึ่ง ท่านได้ไปเข้าฝันชาวบ้านที่อยู่ใกล้เนินดินนั้น กล่าวว่า “เราคือเทวนารีแห่งเกาะเหมยโจว เนินดินนี้เป็นที่ของเรา จึงควรสร้างศาลเจ้าในเนินดินนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่เห็นเป็นเรื่องแปลก จึงสร้างศาลเจ้าขึ้นและตั้งชื่อว่า เนินศักดิ์สิทธิ์ เมื่อเกิดภัยแล้งหรืออุทกภัยก็จะอธิษฐาน เมื่อเกิดโรคระบาดหรือภัยพิบัติก็จะอธิษฐาน เมื่อโจรสลัดเข้ามารุกรานก็จะอธิษฐาน และคำอธิษฐานก็จะได้รับการตอบสนองอย่างรวดเร็ว ดังนั้นพ่อค้าเรือจึงใช้เป็นเครื่องนำทาง เมื่อได้คำทำนายที่ดีและปลอดภัย แม้จะมีคลื่นลมแรง เรือก็ยังคงปลอดภัย...

(Jiang Weitan, 1990, pp. 1-30)

เห็นได้ว่า สตรีตระกูลหลินแห่งเกาะเหมยโจว เดิมเป็นผู้มีความสามารถทำนายอนาคต หลังปรากฏนิมิตให้ชาวบ้านสร้างศาลเจ้าบนเนินดินซึ่งมีแสงสว่างยามค่ำคืน จึงได้รับการยกย่องเป็น “เทวนารีแห่งเกาะเหมยโจว” ผู้ศักดิ์สิทธิ์ ผู้คนมักอธิษฐานขอให้ปกป้องคุ้มครองเมื่อเกิดภัยแล้ง น้ำท่วม โรคระบาด หรือการรุกราน และเชื่อว่าคำอธิษฐานได้รับการตอบสนองรวดเร็ว จนกลายเป็นที่เคารพของชาวประมงและพ่อค้าเรือในการเดินทางทะเล

2) ประวัติจากคติศาสนาเต๋า

คติทางศาสนาเต๋าเชื่อว่าเจ้าแม่มาจุประทับอยู่ ณ ดินแดนต้นกำเนิดแห่งสายน้ำ (泉源水府) ยกย่องเป็น “ผู้กว้อปี่หมินหมิงจู้เมี่ยวหวลึงเจ้ออิงหงเหรินผู้เจ้เทียนไฮ่วเทียนซังเซ็งหมู่ไท่จี้หยวนจวิน” (護國庇民明著妙靈照應宏仁普濟天后聖母太極元君) แปลว่า พระอริยะมารดาเทวีสุวรรณีผู้ช่วยเหลือโดยถ้วนทั่วแผ่นดินมนุษย์ธรรมจักรไกลทรงอานุภาพวิเศษอนุเคราะห์คุ้มครองประเทศและปวงประชาทวีลักษณะ

มหาเทวี หลังจากที่ได้เข้ามามีบรรลุลุทธิธรรมและผลแห่งการบำเพ็ญบารมีสมบูรณ์แล้ว เจ้าแม่ก็เหาะขึ้นสู่สวรรค์ในเวลากลางวันเพื่อรับการแต่งตั้งจากท่านเหล่าจวิน (老君) ในพระนามว่า “ผู้ไต่จาวเขียวฉุนเจิ้งหลังอิงผู้ไต่กัวอี่ปี่หมินเมี่ยวหลิงจาวอิงหงเหรินผู้ไต่เทียนเพย” (輔斗昭孝純正靈應孚濟護國庇民妙靈昭應弘仁普濟天妃) (Lin Chunmei, 2012, p. 70) มีความหมายว่า พระแม่สนมสวรรค์ผู้ช่วยถ่วงทั่วแผ่ มนุษยธรรมสนองประจักษ์วิเศษคุ้มครองประชาปกป้องประเทศสงเคราะห์ถ่วงทั่ว ศักดิ์สิทธิ์เที่ยงธรรมกระจ่างกตัญญู ผู้เป็นอวตารแห่งดาวเหนือ ท่านทรงเป็นเทวี ผู้คุ้มครองชาวเรือบนท้องทะเล ไม่ว่าจะเป็นนักเดินเรือ ชาวประมง พ่อค้าวานิช นักเดินทาง โดยเฉพาะชาวจีนฮกเกี้ยน กวางตุ้ง ไหหลำ ไต้หวัน และประเทศแถบเอเชีย อาคเนย์ ซึ่งชาวจีนที่อาศัยบริเวณแถบบริมหทะเลล้วนมีการสร้างศาลเจ้าบูชาเจ้าแม่ อย่างมากมาย การที่ราชสำนักถวายพระอิสริยยศแก่เจ้าแม่มาจู่ สะท้อนให้เห็น พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของคติความเชื่อ ในองค์เจ้าแม่มาจู่ได้อย่างเด่นชัด จากบทบาท “การช่วยเหลือประเทศชาติ” (輔國) สู่ “การถวายอารักขา” (護聖) และ ต่อมาขยายสู่ “การคุ้มครองประชาชน” (庇民)

จากการศึกษาเทวะประวัติ พบว่าเจ้าแม่มาจู่ในคติของศาสนาเต๋า คือ อุตรรตาริกาเทวะดวงที่ 8 ชื่อว่า ผู้ไต่ว หยวนจวิน (輔斗元君) มีชื่อว่า เมี่ยวสิงอี่วหนั่ว (妙行玉女) ความหมายว่า เทวะนารีหยกผู้มีจริยาวัตรอันวิเศษ ได้รับการสถาปนา จากองค์ไท้ซั้งเหล่าจวิน (太上老君) เป็น “เทพธิดาแห่งสวรรค์วิญาณอุตรรตาริกา พิสุทธิกตัญญูตา ช่วยปกป้องนครเขต คุ้มครองเหล่าประชา แผ่บารมีไพศาลศักดิ์สิทธิ์ เปี่ยมล้นมนุษยธรรม ขจรขจายทั่วสารทิศ” (輔斗昭孝純正靈應孚濟護國庇民妙靈昭應弘仁普濟天妃) และได้รับบัญชาให้จุติลงมาโลกมนุษย์เพื่อทรงขจัดภัย ทางทะเล ทั้งนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับ “คัมภีร์เทียนเพยหลังเยียน” 《天妃靈驗經》 ซึ่งเป็น คัมภีร์เกี่ยวกับเจ้าแม่มาจู่ของศาสนาเต๋า มีการกล่าวถึง 3 ฉบับที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ในปัจจุบัน ได้แก่ ฉบับปีที่ 12 รัชศกหยงเล่อ (永樂十二年) (ค.ศ. 1414) ชื่อว่า “องค์ไท้ซั้ง ตรัสถึงเทพธิดาแห่งสวรรค์ผู้จัดทุกข์อย่างศักดิ์สิทธิ์” 《太上說天妃救苦靈驗經》

ฉบับปีที่ 14 รัชศกหย่งเล่อ (永樂十四年) (ค.ศ. 1416) ชื่อว่า “องค์ไท่ซังเหล่าจวิน ตรัสถึงเทพธิดาแห่งสวรรค์ผู้จัดทุกข์อย่างศักดิ์สิทธิ์” 《太上老君說天妃救苦靈驗經》 และฉบับปีที่ 18 รัชศกหย่งเล่อ (永樂十八年) (ค.ศ. 1420) ชื่อว่า “องค์ไท่ซังตรัสถึงเทพธิดาแห่งสวรรค์ผู้จัดทุกข์อย่างศักดิ์สิทธิ์” 《太上說天妃救苦靈驗經》 โดยฉบับที่ถูกบรรจุไว้ในคัมภีร์เต๋า “เต๋าจั้ง” คือฉบับปีที่ 14 รัชศกหย่งเล่อ (Akiyoshi Fujita, 2017, p. 106) และในประมวลพระคัมภีร์ศาสนาเต๋า “เจิ้งถ่งเต๋าจั้ง” 《正統道藏》 หมวดต่งเลิน (洞神部) บรรพเนื้อหาหลัก (本文類) ได้กล่าวถึงคัมภีร์ “ไท่ซังเหล่าจวิน ชั่วเทียนเพยจั่วหลิงเยียนจิง” 《太上老君說天妃救苦靈驗經》 (องค์ไท่ซังเหล่าจวิน ตรัสถึงเทพธิดาแห่งสวรรค์ผู้จัดทุกข์อย่างศักดิ์สิทธิ์) ความว่า “บัดนั้นทวยดีเทียนจุน ได้บัญชาให้เมี่ยวสิงอี่วหนี่วเสด็จลงมาจุติบนโลกมนุษย์เพื่อช่วยเหลือมนุษย์ในปีรัชศกเจี้ยนเติน วันที่ 23 เดือน 3 ยามเงิน (เวลา 07.00 - 09.00 น.) จุติลงมาบนโลกมนุษย์ ยามเกิดมามีปาฏิหาริย์ เปี่ยมด้วยความศักดิ์สิทธิ์ ยามเติบโตใหญ่ มีเทวฤทธิ์มากมาย ช่วยเหลือเหล่าสรรพสัตว์มวลมนุษย์ มีปณิธานที่จะช่วยเหลือเรากำจัดให้พ้นจากความทุกข์ยาก ประคองช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก เมื่อกุศลถึงพร้อมจึงได้สำเร็จธรรม บรรลุมรรคผลสังขารล่องลอยขึ้นสวรรค์ในยามกลางวัน ภูมิเทวดาและพระเสื้อเมือง ได้ถวายฎีกาต่อสรวงสวรรค์” ([Ming] Bu zhu zhuan zhe, 1977, p. 409)

จากการที่องค์ไท่ซังเหล่าจวิน (太上老君) ทอดพระเนตรเห็นเรือล่มในแม่น้ำ และทะเลทำให้ผู้คนเสียชีวิต จึงรีบบัญชาให้ “เมี่ยวสิงอี่วหนี่ว” เทวนารีหยกผู้มีจริยาวัตรอันวิเศษลงมาสู่โลกมนุษย์โดยถือกำเนิดในวันที่ 23 เดือน 3 (ปฏิทินจันทรคติ) (三月二十三日) เพื่อช่วยเหลือประชาชนจากความทุกข์ยาก ณ เกาะเหมยโจว เมืองผู่เถียน มณฑลฮกเกี้ยน เนื่องด้วยยามท่านจุติลงมาไม่ยอมบิปรึปรัง จึงมีนามว่า หลิมมิก (林默) แปลว่า เงียบ จึงเรียกว่า “หมิกเหนีย” (默娘) ชาวบ้านจึงนิยมเรียกว่า “หลิมมิกเหนีย” (林默娘) เมื่ออายุ 5 ขวบนางได้ติดตามบิดาออกไปท่องเที่ยวทะเล มีความเชี่ยวชาญในเรื่องของน้ำ เมื่อ 8 ขวบได้เข้าศึกษาในโรงเรียน อ่านเพียงรอบเดียวก็สามารถท่องจำได้ และเข้าใจในความหมาย เมื่อนางอายุได้ 10 ขวบก็ชอบการนั่งสมาธิสวดมนต์

หลิมมิกได้รับการถ่ายทอดเคล็ดวิชาอันวิเศษลึกลับ “เสวียนเว่ยมีฝ่า” (玄微秘法) จากนักพรตเสวียนทง (玄通) เมื่ออายุ 13 และ 16 ปี และได้รับยันต์ศักดิ์สิทธิ์จากในบ่อน้ำ จากนั้นจึงเริ่มต้นภารกิจช่วยเหลือผู้คน จนได้รับสมญานามว่า “ทงเสียนหลิงหนี่ว” (通賢靈女) (หญิงผู้เปี่ยมด้วยปัญญาและพลังศักดิ์สิทธิ์) ([Ming] Bu zhu zhuan ren, 1977, p. 17) นางมีญาณหยั่งรู้อนาคต ใช้วิชาช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์รักษาโรคไข้หวัดระบาศ ขจัดภูตผีปีศาจ เรียกลมเรียกฝน ขจัดภัยแล้ง ล่องลอยเหนือท้องทะเล ตรวจตราเกาะน้อยใหญ่ คอยช่วยเหลือผู้ประสบภัยทางทะเล จนมาถึงอายุ 28 ปี 1 วันก่อนเทศกาลฉงหยาง (重陽節) นางได้บอกกับคนในครอบครัวว่า “จิตใจของข้าพเจ้านั้นรักในความสะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีความต้องการที่จะอยู่ในดินแดนโลกมนุษย์ อันเปี่ยมกิเลสนี้ พรุ่งนี้คือเทศกาลฉงหยาง อยากจะไปป็นภูเขา จึงมาบอกพวกท่านเพื่อเป็นการกล่าวอำลา” คนในครอบครัวคิดว่าเพียงแค่ว่าไปป็นเขา แต่ไม่รู้ว่านางจะสำเร็จเป็นเซียนแล้ว วันถัดมาในยามเช้านางได้จุติปฐมาสู่สังคตีสวรรค์ บอกกล่าวอำลาพี่สาว แล้วขึ้นบนยอดเขาเหมยเฟิง (湄峰) ที่สูงที่สุด ทันใดนั้นก็มีกลุ่มเมฆมาปกคลุมยอดเขาทั้ง 4 ทิศทาง มีแสงสว่างจากสรวงสวรรค์ส่องลงมา มีเสียงดนตรีทิพย์บรรเลง นางประทับนั่งบนเมฆมงคล ล่องลอยไปยังแดนสวรรค์ ซึ่งตรงกับวันที่ 9 เดือน 9 (九月初九) ปีรัชศกยงซี (雍熙) แห่งราชวงศ์ซ่ง (宋朝) จึงถือเป็นวันที่นางได้บรรลุธรรมและเหาะขึ้นสู่สวรรค์ ([Ming] Bu zhu zhuan ren, 1977, p. 18) จากนั้นนางก็ได้สำแดงอิทธิฤทธิ์ช่วยมวลมนุษย์ ชาวบ้านเห็นท่านประทับอยู่บนยอดเขา บางครั้งก็ประทับอยู่บนก้อนเมฆ บางครั้งก็สวมชุดแดงลอยล่องอยู่ในทะเล บางครั้งก็เข้าฝันจุดช่วยผู้คนให้พ้นจากความทุกข์ คุ่มครองประชาราษฎร์ ปกป้องประเทศ

นับตั้งแต่ราชวงศ์ซ่งเหนือ (北宋) ราชวงศ์ซ่งใต้ (南宋) ราชวงศ์หยวน (元) ราชวงศ์หมิง (明) และราชวงศ์ชิง (清) แต่ละราชวงศ์ก็ได้มีการถวายพระอิสริยยศแก่เจ้าแม่อยู่ทุกยุคสมัย และโปรดให้มี “พิธีบูชาแห่งชาติ” (國家祀典) ในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ จักรพรรดิซ่งเกาจง (宋高宗) ได้ถวายพระนามเป็น “จงฝู่ฟูเหริน” (崇福夫人)

แปลว่าท่านผู้หญิงบรมสุข “หลิงฮุยฟูเหริน” (靈惠夫人) ท่านผู้หญิงปฎิภาณศักดิ์สิทธิ์ราชวงศ์ซึ่งได้ จักรพรรดิกวงจง (光宗) ถวายพระอิสริยยศเป็น “หลิงฮุยเฟย” (靈惠妃) พระสนมศักดิ์สิทธิ์ จนถึงราชวงศ์ชิง ปีที่ 23 รัชศกคังซี (康熙二十三年) ได้ถวายพระอิสริยยศเพิ่มเป็น “ราชินีสวรรค” (天后) นับตั้งแต่ราชวงศ์ช่งถึงราชวงศ์ชิง ทรงได้รับเกียรติยศหรือบรรดาศักดิ์จากราชสำนักถึง 36 ครั้ง ภายใต้พระราชสมัญญาที่จักรพรรดิราชวงศ์ต่าง ๆ ทรงพระราชทานถวาย ทำให้เจ้าแม่มาจู่ได้เปลี่ยนสถานะจากเทพเจ้าท้องถิ่นกลายเป็นเทพเจ้าระดับชาติ และแม้กระทั่งขยายอิทธิพลออกไปนอกพรมแดนจีน ความศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ยังได้รับการยกระดับขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Su Qiming, 2008, p. 35)

3) ประวัติจากการเชื่อมโยงพระพุทธรูปศาสนามหายาน

ในบันทึก “เทียนเฟยเสียนเจิงลู่” 《天妃顯聖錄》 (บันทึกการปรากฏพระบารมีของเทพธิดาเทียนเฟย) กล่าวว่า เจ้าแม่มาจู่เป็นการแบ่งภาคมาเกิดในโลกของพระโพธิสัตว์กวนอิม ซึ่งทำให้มีเหตุผลที่จะเชื่อได้ว่าเจ้าแม่มาจู่เป็นผลจากการปรับประยุกต์เรื่องพระโพธิสัตว์กวนอิมให้เข้ากับท้องถิ่น (Zhang Xun, 2020, p. 173) จากเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแม่มาจู่มีความเชื่อมโยงกับศาสนาพุทธอย่างลึกซึ้ง ในตำนานบางเรื่องกล่าวว่า หลินโมเหนียงถือศีลกินเจและนับถือศรัทธาในพระโพธิสัตว์กวนอิมตั้งแต่วัยเยาว์ และในการบูชาที่ศาลเจ้ามาจู่ มักจะมีเจ้าแม่กวนอิมอยู่ด้วย ในศาลเจ้ามาจู่ส่วนใหญ่จะมีการประดิษฐานเจ้าแม่มาจู่ที่วิหารหน้าและประดิษฐานพระโพธิสัตว์กวนอิมที่วิหารหลัง ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างเจ้าแม่มาจู่กับศาสนาพุทธ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเรื่องราวที่เชื่อมโยงกับกวนอิมนั้นเป็นการผสมผสานคติความเชื่อระหว่างเจ้าแม่กวนอิมประทานบุตรกับความเชื่อพื้นบ้านจีนตามแนวคิดของชาวบ้าน โดยมีการเชื่อมโยงกับเทพเจ้าอื่น ๆ เพื่อขยายอิทธิพลและเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้กับเทพเจ้าองค์นั้น ที่เห็นได้ชัดเจนองค์หนึ่งก็คือเรื่องราวของเจ้าแม่มาจู่ ซึ่งบิดามารดาของมาจู่ “ทำแต่ความดีและบริจาคทานอยู่เสมอ ให้อาหารจากเจ้าแม่กวนอิม

เพื่อขอบุตร หลังจากนั้นมารดาของมาจู่ฝันเห็นเจ้าแม่กวนอิมมาบอกว่า ‘ครอบครัวของเจ้าทำความดีมาโดยตลอด องค์เง็กเซียงฮ่องเต้จึงประทานพรนี้ หลังจากที่ได้รับประทานยานี้แล้วเจ้าก็จะได้รับความเมตตาและความช่วยเหลือ’ ต่อมามารดาตั้งครรภ์และขณะคลอดบุตรเกิดปรากฏแสงอาทิตย์ที่ส่องผ่านเมฆและหมอกสะท้อนออกมาเป็นแสงสีรุ้งส่องสว่างไปทั่วห้อง” (Lin Qingchang, 2003, p. 28)

ในศาสนาพุทธ พระโพธิสัตว์กวนอิมสามารถแสดงตัวได้หลากหลายตามความต้องการของเหล่าสรรพสัตว์ และเจ้าแม่มาจู่ถูกมองว่าเป็นการปรากฏของพระโพธิสัตว์กวนอิมในทะเลเพื่อช่วยเหลือผู้คน ความเมตตาและความตั้งใจในการช่วยเหลือชาวประมงของเจ้าแม่สะท้อนถึงหลักธรรมของพระโพธิสัตว์กวนอิมที่ “ช่วยเหลือสัตว์โลกที่ทุกข์ยาก” ผู้ศรัทธาจำนวนมากเห็นเจ้าแม่มาจู่ว่าเป็นการปรากฏตัวของพระโพธิสัตว์กวนอิมและนับถือในฐานะผู้พิทักษ์ของศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นตัวแทนของความเมตตาที่คอยปกป้องสรรพสัตว์ การผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธและความเชื่อในเจ้าแม่มาจู่ได้ช่วยเสริมความลึกซึ้งให้กับความศรัทธาที่มีต่อเจ้าแม่มาจู่จากสาธุชนผู้ศรัทธาทั่วโลก

จากการวิเคราะห์ในแง่มุมมองความเชื่อทางศาสนา จะเห็นได้ว่าคติความเชื่อในเจ้าแม่มาจู่เป็นความเชื่อที่มีการผสมผสานหลากหลายมิติ เป็นทั้งเทวนารีแห่งท้องทะเลของศาสนาเต๋า ได้รับการชี้แนะจากพระโพธิสัตว์กวนอิมของศาสนาพุทธมหายาน และต้นกำเนิดเป็นความเชื่อพื้นบ้านประจำถิ่นฮกเกี้ยน สะท้อนให้เห็นถึงความยืดหยุ่นทางศาสนา และความเชื่อเหล่านี้ทำให้เจ้าแม่มาจู่กลายเป็นความเชื่อที่มีความเป็นเอกลักษณ์และแพร่หลาย ข้ามขอบเขตของศาสนา จนกลายเป็นความศรัทธาร่วมกันในหมู่ชาวจีนทั่วโลก ดังนั้น สรุปได้ว่าความเชื่อในเจ้าแม่มาจู่ได้ข้ามขอบเขตของศาสนาและกลายเป็นสัญลักษณ์ทางจิตวิญญาณที่เป็นเอกลักษณ์ในวัฒนธรรมจีน

5.1.2 “เจ้าแม่ทับทิม” ในฐานะเจ้าแม่ “ดุษ้วยเต็งเหนียง” ของกลุ่มจีนไหหลำ และเจ้าแม่ “จุษ้วยเซี่ยเนี้ย” ของกลุ่มจีนแต้จิ๋ว

ตำนานของเจ้าแม่ดุษ้วยเต็งเหนียงมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวประมงอย่างใกล้ชิด และเช่นเดียวกับเจ้าแม่เทียนโฮ้วเต็งหม่าย (天后聖母) หรือจักรพรรดินีแห่งสวรรค์ ผู้มีบทบาทเป็นเทพีผู้ปกป้องรักษาผู้เดินทางทางทะเล เชื่อกันว่าทรงมีเมตตาและพลังปาฏิหาริย์ในการช่วยเหลือคนที่ประสบภัยพิบัติในทะเล เจ้าแม่ดุษ้วยเต็งเหนียงหรือที่รู้จักกันในชื่อภาษาจีนว่า นานเทียนฟูเหริน (南天夫人) มีต้นกำเนิดจากศาลเจ้าฉาน ท่าเรือชิงหลาน (清瀾港) ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะไหหลำ ศาลเจ้าแห่งแรกที่สร้างขึ้นเพื่อบูชาเจ้าแม่ดุษ้วยเต็งเหนียงในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไหหลำคือ ศาลเจ้าดุษ้วยแห่งชิงหลาน (清瀾水尾廟) ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงปีรัชศกเจิ้งเต๋อ (正德) แห่งราชวงศ์หมิง (ค.ศ. 1505-1521) ศาลเจ้าตั้งอยู่ในเขตตำบลตงเจียว เมืองเหวินซาง ในปัจจุบันผู้ศรัทธาส่วนใหญ่อยู่ในเมืองเหวินซาง เมืองไหโข่ว (海口) และเมืองฉงไห่ (瓊海) ในมณฑลไหหลำ รวมถึงชุมชนชาวจีนไหหลำในต่างประเทศ เจ้าแม่ดุษ้วยเต็งเหนียงถือเป็นเทพธิดาแห่งท้องทะเลที่ชาวไหหลำเคารพบูชา แต่ประวัติเจ้าแม่มีความแตกต่างจากความเชื่อคติการบูชาเจ้าแม่เทียนโฮ้วเต็งหม่ายหรือมาจูซึ่งเป็นบุคคลในสมัยราชวงศ์ซ่งที่ถูกยกย่องให้เป็นเทพเจ้า ในขณะที่เจ้าแม่ดุษ้วยเต็งเหนียงถือเป็นเทพเจ้าธรรมชาติประจำท้องถิ่นของไหหลำ

จากการศึกษา พบว่า ปรากฏตำนาน “เจ้าแม่เข้าฝันชี้แนะบัณฑิตจางเยว่ซัง” ในปรัศกเจียซิง (嘉慶) บัณฑิตจากเมืองฉงโจว (瓊州) ชื่อ จางเยว่ซัง (張嶽崧) เดินทางไปเมืองหลวงเพื่อสอบจอหงวน เขาฝันเห็นเทพธิดาองค์หนึ่งมาพูดคุยด้วย เทพธิดาได้บอกจางเยว่ซังว่าท่านคือเจ้าแม่ดุษ้วยเต็งเหนียงแห่งฉงโจว มาเพื่อช่วยชี้แนะและให้คำแนะนำก่อนการสอบ จางเยว่ซังได้ตอบคำถามตามคำแนะนำของเจ้าแม่ ผลสอบเขาสอบได้อันดับสาม เมื่อกลับมาที่ไหหลำ จางเยว่ซังได้ไปเยี่ยมชมศาลเจ้าที่บูชาเจ้าแม่ดุษ้วยเต็งเหนียง และได้เขียนป้ายคำกลอนมอบให้ทางศาลเจ้าว่า “ฉืออวิ้นจิงไห่” (慈雲鏡海) แปลว่าเมฆแห่งความเมตตาส่องทะเล เมื่อกลับไป

เมืองหลวง จางเยว่ซิงได้กราบบังคมทูลรายงานจักรพรรดิเจียซิง (嘉慶帝) เกี่ยวกับเรื่องราวอิทธิฤทธิ์ของเจ้าแม่ จักรพรรดิเจียซิงทรงพระราชทานเฉลิมพระนามให้เจ้าแม่ว่า “หน้าเทียนเอี่ยมเตียนก้าเอ่งห่วยล้วยต่วยต่วยเต็งเหินยง” (南天閃電感應火雷水尾聖娘) แปลว่า เฉลิมพระนามสายฟ้าตอบสนองแดนใต้เทวนารีแห่งหมู่บ้านท้ายน้ำ ดังนั้น ภายในศาลเจ้าที่มีการบูชาเจ้าแม่ต่วยบ่วยเต็งเหินยงมักจะจะมีแผ่นป้ายไม้แกะสลักการเฉลิมพระนามเจ้าแม่ต่วยบ่วยเต็งเหินยงนี้ซึ่งสามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังเคยได้ไปลงพื้นที่ศาลเจ้าแม่ต่วยบ่วยเต็งเหินยงแห่งหมู่บ้านพั่วเหว่ย (坡尾村水尾聖娘廟) ภายในศาลเจ้ามีป้ายศิลาจารึก กล่าวถึงประวัติเจ้าแม่ต่วยบ่วยเต็งเหินยงโดยสังเขป 《水尾聖娘史跡簡史》 ความว่า

จางเยว่ซิง ได้รับพระมหากรุณาธิคุณสอบได้ตำแหน่ง “ทันฮวา” (ลำดับที่ 3) เมื่อเดินทางกลับเกาะไหหลำ ได้ไปนมัสการศาลเจ้าแม่เซ็งเหินยงด้วยตนเอง เพื่อยืนยันนิมิตที่เคยฝันเห็นในเมืองหลวง จากนั้นจึงเขียนป้ายไม้ถวาย คำว่า เชมแห่งความเมตตา ส่องทะเล เมื่อกลับถึงเมืองหลวง เขาได้กราบทูลเรื่องราวการปรากฏอิทธิฤทธิ์ของเจ้าแม่เซ็งเหินยงต่อองค์จักรพรรดิ พระเจ้าเจียซิงทรงเห็นชอบและพระราชทานพระนามว่า เฉลิมพระนามสายฟ้าตอบสนองแดนใต้เทวนารีแห่งหมู่บ้านท้ายน้ำ นับแต่นั้นมา ข้าหลวงใหญ่แห่งมณฑลกว๋างตุ้งและกว๋างสี จางจือต้ง ตลอดจนขุนนาง ป้ายู๊ชาน และนักกวีจากทั่วทุกสารทิศ ต่างหลั่งไหลมานมัสการด้วยความศรัทธา พร้อมจารึกบทกวีและคำถวายมากมายนับไม่ถ้วน

張嶽崧蒙恩高中探花，歸瓊親臨聖廟，印證京城夢遇，隨即揮毫“慈雲鏡海”牌匾奉獻。返京後將訪集聖娘顯聖事跡向主皇上奏。嘉慶皇帝準奏並勒賜封號為“南天閃電感應火雷水尾聖娘”。從此兩廣總督張之洞及各地官吏墨客接踵而至，虔誠膜拜，題字獻聯無計其數。

นอกจากนี้ จากการลงพื้นที่ศาลเจ้าต้นกำเนิดที่เมืองเหวินซาง พบว่า ภายในศาลเจ้ามีระฆังทองแดง ผู้มีจิตศรัทธาสรางถวายเมื่อปีที่ 4 รัชศกถ่งจื้อ (同治四年) (ค.ศ. 1865) สมัยราชวงศ์ชิง จึงสามารถใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงได้ นอกจากนี้ยังมี

การกล่าวถึงตำนานเจ้าแม่ต๋วยบ่วยในหมู่บ้านส่วยเหว่เถียน (水尾田村) ตำบลหลังไขว่ (嶺口) อำเภอตั้งอาน (定安) มณฑลไหหลำ กล่าวว่า เจ้าแม่ชื่อโมลี่เหินยง (莫麗娘) พระนามว่า “ส่วยเหว่ยวีนก่านเซ็งจื่อโมซือฟูเหริน” (水尾雲感聖旨莫氏夫人) ซึ่งศาลเจ้าต๋วยบ่วย ตำบลหลังไขว่ (嶺口鎮) แห่งนี้มีตำนานเกี่ยวกับแหล่งที่มาของเจ้าแม่ต๋วยบ่วยที่แตกต่างจากศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหินยง ตำบลตงเจียว (東郊鎮) โดยที่นี้เชื่อว่าเจ้าแม่มีพระนามเดิมว่า มั่วซือลี่เหินยง (莫氏麗娘) ดังนั้นชื่อเต็มของเจ้าแม่ไม่ได้เรียกว่า “หนานเทียนसानเตี้ยนก่านอิงหัวเหลยส่วยเหว่เซ็งเหินยง” (หน่าเทียนอ๋ยมเตี้ยนก่าเอ่งหัวยห่วยต๋วยบ่วยเต็งเหินยง) (南天閃電感應火雷水尾聖娘) แต่เรียกว่า “ต๋วยบ่วยหย่นก่าเต็งจื่อโมตี้ฟูเหียยน” (ส่วยเหว่ยวีนก่านเซ็งจื่อมั่วซือฟูเหริน) (水尾雲感聖旨莫氏夫人) และด้วยเหตุนี้ คนทั้งหมู่บ้าน (หมู่บ้านส่วยเหว่เถียน) (水尾田村) จึงมีนามสกุล “มั่ว” (莫) กันทั้งหมู่บ้าน และศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหินยงก็อยู่ในพื้นที่อาคารเดียวกันกับศาลบรรพบุรุษตระกูลมั่ว (Xue long hai nan hui guan, 2016, p. 7) อย่างไรก็ตาม จากข้อความที่ปรากฏในหนังสือบันทึกวงศ์ตระกูลโม 《莫氏族譜》 ฉบับปรับปรุงในปีที่ 19 รัชศกกวังซีวี่ (光緒十九年) แห่งราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1893) ได้ยืนยันถึงประวัติศาสตร์อันยาวนานของศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วยแห่งนี้ อย่างไรก็ตาม หนังสือสภาพค่อนข้างเก่าเล่มนี้ไม่ได้อธิบายถึงที่มาของเจ้าแม่ต๋วยบ่วย เป็นเพียงหนังสือลำดับวงศ์ตระกูลโม ดังนั้น จึงไม่สามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงตำนานเรื่องนี้ได้ และจากการที่ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมข้อมูลทุติยภูมิ ยังไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สามารถยืนยันที่มาของศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วยทั้ง 2 แห่งนี้ได้อย่างชัดเจน รวมถึงปีที่สร้างแน่ชัดของศาลเจ้า

สรุปได้ว่า ศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วยในอำเภอเหวินซางกล่าวกันว่าสร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์หมิงช่วงปีรัชศกเจิ้งเต๋อ (ค.ศ. 1505-1521) และอ้างอิงจากพงศาวดารท้องถิ่นเมืองเหวินซาง 《文昌縣誌》 ซึ่งระบุว่า ในช่วงปีรัชศกเจิ้งเต๋อแห่งราชวงศ์หมิงมีกระถางรูปหินบุษาลอยมาจากที่อื่น มาหยุดอยู่ที่บริเวณปลายน้ำของพื้นที่แห่งหนึ่ง จึงได้มีการสร้างศาลเจ้าขึ้น ณ ที่นั้น ปรากฏปาฏิหาริย์และความศักดิ์สิทธิ์อย่าง

เด่นชัด อีกทั้งศาลเจ้ายังตั้งอยู่ริมอ่าวทะเลซึ่งเป็นเส้นทางผ่านของผู้คนที่สัญจรไปมา เมื่อมีการอธิษฐานขอพรก็มักจะสัมฤทธิ์ผลอย่างรวดเร็ว ทำให้มีผู้คนมาถวายเครื่องเซ่นไหว้ไม่ขาดสาย ทุกวันที่ 15 เดือน 10 ของทุกปีจะมีการจัดงานประเพณีใหญ่ ผู้คนจากทุกสารทิศหลั่งไหลมาร่วมงาน ถือเป็นงานที่ยิ่งใหญ่และคึกคักเป็นพิเศษ ([Qing] Ma Ribing, 1718, p. 46) หลังจากนั้นได้บูรณะศาลเจ้าในปีแรกของรัชศก กวังชี่วแห่งราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1875) และบูรณะอีกครั้งในปี ค.ศ. 1982 อย่างไรก็ตาม ไม่มีการระบุแหล่งที่มาของบันทึกทางประวัติศาสตร์นี้อย่างชัดเจน ดังนั้น จึงไม่มีหลักฐานที่แน่ชัด ส่วนสำหรับปีที่สร้างศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วยในอำเภอตั้งอาน ไม่มีบันทึกทางประวัติศาสตร์ใด ๆ มีเพียงเรื่องเล่าของชาวบ้านว่าไม่ลีเหินยงเกิดในหมู่บ้าน ส่วยเหว่ยเถียนในช่วงปลายราชวงศ์หยวนถึงต้นราชวงศ์หมิง รัชศกเจิ้งเตอเป็นปีศักราช ของจักรพรรดิหิงอู่จง (明武宗) แห่งราชวงศ์หมิง ส่วนไม่ลีเหินยงเกิดในช่วงปลาย ราชวงศ์หยวนถึงต้นราชวงศ์หมิง หากพิจารณาจากประเด็นนี้ ศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วย ในอำเภอตั้งอานน่าจะเก่าแก่กว่าศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วยในอำเภอเหวินซาง ดังนั้น เห็นได้ว่า ทั้ง 2 ตำนานข้างต้นล้วนเป็นมุขปาฐะของชาวบ้านในท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัด ผู้วิจัยมีความเห็นว่ายังไม่สามารถระบุอย่างชัดเจน ว่าศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วยแห่งใดเป็น “จูเมี่ยว” (祖廟) หรือศาลเจ้าต้นกำเนิด หากแต่ผู้คน ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วยอำเภอเหวินซางคือศาลเจ้าต้นกำเนิดของ เจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหินยง

5.1.3 “เจ้าแม่ทับทิม” ในฐานะเจ้าแม่ “เจียตั้นเต็งเหินยง” “เสียนไท่ฟุเหริน” ของกลุ่มจีนไหหลำ

คติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าแม่เจียตั้นเต็งเหินยง (正順聖娘) หรือเสียนไท่ฟุเหริน (洗太夫人) ท่านผู้หญิงเสียนของชาวจีนไหหลำ ส่วนคนจีนแต่จิวจะเรียกว่า “เจียสูง เชี่ยนเนี้ย” ต้นกำเนิดอยู่ที่ศาลเจ้าเสียนฟุเหรินซึ่งเป็นศาลเจ้าที่เก่าแก่ที่สุดในเกาะ ไหลำ ตั้งอยู่ในตำบลจงเหอ (中和鎮) เมืองตานโจว (儋州市) มีชื่อว่า “ศาลเจ้าหนิงจี” (寧濟廟) เมื่อชาวจีนไหหลำนำคติความเชื่อนี้มาเผยแพร่ในสังคมไทยจึงทำให้มีการนับถือ

เจ้าแม่เจี๋ยตั้นเต็งเหนียงในพระนาม “เจ้าแม่ทับทิม” วีรสตรีผู้มีบทบาทสำคัญในการนำทัพปราบกบฏหลายครั้งหลายครา ชาวจีนไหหลำมีความเชื่อว่าเจ้าแม่เป็นวีรสตรีผู้กล้าเป็นที่เลื่อมใสกันมากในกลุ่มชาวจีนตอนใต้ โดยเฉพาะมณฑลกวางตุ้งและมณฑลไหหลำ ประเทศจีน สามารถยกตัวอย่างได้จาก ศาลเจ้าแม่ทับทิม บางชื่อ (網賜正順聖娘廟) ตั้งอยู่ริมคลองประปา ถนนพระราม 6 ตรงข้ามเส้นทางลัดถนนเตชะวนิช ป้ายชื่อศาลเจ้าระบุปีสร้าง พ.ศ. 2508 (中華民國五十四年) เพื่อให้ลูกหลานชาวจีนไหหลำในบริเวณบางชื่อและบริเวณข้างเคียงได้มาสักการะเจ้าแม่ทับทิม 3 องค์ ประกอบด้วย เจ้าแม่เจี๋ยตั้นเต็งเหนียง (เจิ้งซุ่นเซ่งเหนียง) (正順聖娘) หรือท่านหญิงเสียน (洗夫人) เจ้าแม่ปางโต่ย (เฟิงเสียนเซ่งเหนียง) (馮洗聖娘) และเจ้าแม่ไหว่ลู่ย (หัวเหลย) (火雷聖娘) ถือเป็นศาลเจ้าที่มีการบูชาเจ้าแม่เจี๋ยตั้นเพียงไม่กี่แห่งในเมืองไทย จากการศึกษาพบว่า เจ้าแม่เจี๋ยตั้นเต็งเหนียง (正順聖娘) เจ้าแม่ปางโต่ย (馮洗聖娘) และเจ้าแม่ไหว่ลู่ย (火雷聖娘) คือเจ้าแม่องค์เดียวกัน มีชีวิตจริงในประวัติศาสตร์ราชวงศ์หนานเป่ย์ (南北朝) ช่วงปี ค.ศ. 513-602 (Chen Xiong, 1992, p. 1)

เจ้าแม่เกิดในตระกูลเสียน (洗) ชื่อ อิง (英) ธิดาตระกูลผู้นำชนเผ่าหลี (俚人) ที่อาศัยอยู่ที่อำเภอเกาเลียง (高涼) ปัจจุบันคือเมืองเกาโจว (高州) มณฑลกวางตุ้ง (廣東省) ต่อมาเมื่อผู้ว่าราชการเมืองหลัวโจว (羅州刺史) ชื่อว่า เฟิงหรง (馮融) ทราบว่านางมีความประพฤติดีประพฤติชอบจึงให้บุตรชายชื่อว่า เฟิงเป่า (馮寶) เจ้าเมืองเกาเลียง (高涼太守) ไปสู่ขอนางเพื่ออภิเษกสมรสเป็นชายา (Li Jinyun, 2015, p. 4) หลังจากได้เป็นชายาของเฟิงเป่า ชาวบ้านทั่วไปเรียกพระนามโดยใช้สกุลเดิมของนางและสกุลเดิมของคู่สมรสเป็น “ปางโต่ย” และผนวกคำว่า “เต็งเหนียง” เข้าไป กลายเป็น “ปางโต่ยเต็งเหนียง” (馮洗聖娘) หรือเจ้าแม่สกุล ปาง-โต่ย นางยังมีส่วนช่วยระงับความขัดแย้งระหว่างชนพื้นเมืองหลี (俚族原住民) และผู้คนจหยวน (中原人士) ในมณฑลกวางตุ้ง (廣東省) ปัจจุบันสร้างความสมานฉันท์ให้แก่ชาวหลีและชาวจหยวนที่มักทะเลาะเบาะแว้งกันเอง แม้ว่านางจะเป็นสตรี แต่นางก็เป็นสตรีที่เปี่ยมไปด้วยความกล้าหาญและมีความเป็นผู้นำ

นอกจากนี้ยังนำทัพออกสู้รบกับศัตรูเพื่อป้องกันพงศ์เผ่าของตัวเองอยู่หลายครั้ง เช่น สมัยราชวงศ์เหลียง (梁朝) ปีที่ 2 รัชศกไท่เป่า (太寶二年) (ค.ศ. 551) เสียนฟูเหริน (洗夫人) เนื่องจากมีความดีความชอบจากการปราบกบฏเจ้าเมืองเกาโจว (高州刺史) นามว่า หลี่เซียนซื่อ (李遷仕) ได้รับพระราชทานแต่งตั้งบรรดาศักดิ์ “เป่าฮูโหวฟูเหริน” (保護侯夫人) “ฮู่กั๋วฟูเหริน” (護國夫人) ซึ่งเป็นการพระราชทานยกย่องเพื่อเป็นเกียรติยศ ไม่ได้ถูกกำหนดเป็นตำแหน่งขุนนางระดับชั้นแต่อย่างใด สมัยราชวงศ์เฉิน (陳朝) ปีที่ 2 รัชศกไท่เจี้ยน (太建二年) (ค.ศ. 570) เสียนฟูเหริน (洗夫人) เนื่องจากมีความดีความชอบจากการปราบกบฏเจ้าเมืองกวางเจา (廣州刺史) นามว่า โอวหยางเกอ (歐陽紇) จักรพรรดิฉินมีพระราชโองการมอบบรรดาศักดิ์ “สือหลงไท่ฟูเหริน” (石龍太夫人) สมัยราชวงศ์สุย (隋朝) ปีที่ 10 รัชศกไคหวง (開皇十年) (ค.ศ. 590) เสียนฟูเหริน (洗夫人) ส่งการให้เผิงฮุนอิง (馮魂迎) ผู้เป็นหลานเดินทางไปกวางเจา (廣州) เจรจาเกลี้ยกล่อมให้พื้นที่หลิงหนาน (嶺南) มาอยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักสุย หลังจากเจรจาสำเร็จราชสำนักแต่งตั้งเป็น “ซ่งคังจวินฟูเหริน” (宋康郡夫人) (Mo Lun, Su Hancal, 2000, p. 18)

Li Jinyun (2015) กล่าวถึง ชาวไหหลำสร้างศาลเจ้าเพื่อบูชา “เสียนไท่ฟูเหริน” (洗太夫人) ซึ่งแต่ละศาลเจ้าจะเรียกชื่อท่านหลากหลาย ยังมีพระนามที่ได้รับการถวายเกียรติยศจากจักรพรรดิฉินมากมายเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกสรรเสริญเทพเจ้า ตัวอย่างเช่น ศาลเจ้าผัว [ศาลเจ้าแม่ย่า] (婆廟) หมู่บ้านเฉิน (陳村) ตำบลจีวโจว (舊州鎮) เขตโฉยงซาน (瓊山區) มณฑลไหหลำ จักรพรรดิฉินมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งตำแหน่ง “โหวฮุยเจิ้งซุ่นอ๋เหมยเฉินซุนจวินจู๋เตี้ยนเสียนไท่ฟูเหริน” (敕封柔惠正順懿美陳村郡主祖殿洗太夫人) ศาลเจ้าเจียวถัง (蛟塘廟) ตำบลตงถู่ (東路鎮) เมืองเหวินซัง มณฑลไหหลำ จักรพรรดิฉินมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งตำแหน่ง “เฉินซุนอ๋เหมยเจิ้งซุ่นฟูเหริน” (敕封陳村懿美正順夫人) ศาลเจ้าแม่หนานเทียน (南天娘娘廟) หมู่บ้านจิ้นเหว่ย (盡尾村) ตำบลชินซุน (新村鎮)

อำเภอหลิงสู่ย (陵水縣) มณฑลไหหลำ ภูเขาในพระนาม “หนานเทียนจินซุนเหนียงเหนียง” (南天陳村娘娘) (Li Jinyun, 2015, p. 26) เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่าท่านหญิงเสียนในฐานะเจ้าแม่เจียตุนตั้งเหนียงมีหลากหลายพระนามตามแต่ละพื้นที่ที่สักการะบูชา สังเกตได้ว่าจักรพรรดิฉินทรงยกย่องเพื่อถวายพระเกียรติยศในฐานะเทวนารีผู้เป็นวีรสตรีในประวัติศาสตร์จีนแทบทั้งสิ้น ภายหลังจากที่เสียนฟูเหรินสิ้นชีพในปีที่ 2 รัชศกเหรินไชว (仁壽二年) (ค.ศ. 602) ในรัชสมัยจักรพรรดิสุยเหวินตี้ (隋文帝) จักรพรรดิหลายพระองค์ในยุคต่อมาต่างพระราชทานแต่งตั้งบรรดาศักดิ์เพื่อถวายพระเกียรติยศ ทำให้วีรสตรีในประวัติศาสตร์กลายเป็นเทวนารีที่ผู้คนสักการะบูชา ชาวหลิงหนานยกย่องท่านเป็น “หลิงหนานเซ่งหมู่” (嶺南聖母) แปลว่า พระแม่เจ้าผู้สูงส่งแห่งหลิงหนาน ชาวไหหลำยกย่องท่านเป็น “ไห่หนานเหนียง” (海南娘) แปลว่า เจ้าแม่ไหหลำ มีการสร้างศาลเจ้าเพื่อสักการะบูชาในมณฑลไหหลำและกวางตุ้งมากมาย เฉพาะศาลเจ้าที่บูชาเสียนไท่ฟูเหรินทั่วเกาะไหหลำมีไม่น้อยกว่า 434 ศาลเจ้า (Li Jinyun, 2015, p. 45) แม้แต่อดีตนายกรัฐมนตรีโจวเอนไห่ (周恩來) ก็ได้เชิดชูเสียนฟูเหริน เป็น “วีรสตรีหมายเลข 1 ของจีน” (中國巾幗英雄第一人) อีกด้วย

5.2 ประวัติเจ้าแม่ทับทิมคติไทย

คนไทยเรียกขาน “เจ้าแม่ทับทิม” และบูชาในฐานะเทพารักษ์สตรี จากการลงพื้นที่สำรวจศาลเจ้าแม่ทับทิมแบบไทย พบว่า มีศาลเจ้าจำนวนไม่น้อยที่บูชาเจ้าแม่ทับทิมในฐานะ “ผีชั้นสูง” หรือ “ผีมหัศจรรย์” ซึ่งได้แก่ผีฟ้าหรือผีเทวดา ตามมโนทัศน์เรื่องผีนั้นมีสองอย่าง อย่างหนึ่งเป็นผีธรรมชาติ อันเกิดจากวิญญาณของโลกธาตุ เป็นจำพวกผีฟ้าหรือเทวดา อีกอย่างหนึ่งเป็นผีอันเกิดจากวิญญาณของคนตายแล้ว ซึ่งไปเป็นเจ้าผีหรือเป็นผีชั้นสามัญและผีสารเลว ก็แล้วแต่คุณงามความดีหรือความเก่งกล้าสามารถของบุคคลเมื่อครั้งยังเป็นคนอยู่ (อนุমানราชธน, พระยา. 2532, น. 4) ดังนั้น เห็นได้ว่าการนับถือเจ้าแม่ทับทิมคติไทยเป็นคติความเชื่อ “ผีเทวดา หรือ ผีธรรมชาติ” เสมือนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ดูแล ปกป้องรักษาสถานที่ต่าง ๆ

พระธัมมทัตโตภิกขุ และ พ.ณ ประมวลมารค (2533) ได้กล่าวถึง เจ้าแม่ทับทิมสถิตอยู่ในฟ้าชั้น 12 ตามคติภพภูมิความเชื่อไทย ซึ่งการนับภพภูมิแบบคนไทยนั้นจะนับจากที่มนุษย์เป็นศูนย์กลาง เพราะโลกมนุษย์คือภพศูนย์กลางของภพภูมิต่าง ๆ โดย 16 ชั้นฟ้า นับจากโลกมนุษย์ขึ้นไปด้านบน

ฟ้าชั้น 12 (5) ร่วงเมืองฟ้า ขุนร่วงเมืองฟ้า หรือ จ้าวพ่อนารายณ์ **ขุนหญิงทับทิมทอง หรือ จ้าวแม่ทับทิม** ลักษณะเทวี ขุนสนี่เงิน ฟ้าแก่ กลิ่นไม้หอมจันทร์หรือน้ำมันจันทร์ ทั้งนุ่งและห่มสีม่วงเลือดหมูอ่อนเทริดรดเกล้า ยอดมีขอบเป็นรูปเศียรพวง คือ นาคหงอน เป็นรูปงูหงอนแผ่พังพาน คือ ตัวขดเป็นแท่น ขูขูตัวขึ้นเป็นพนัก เมื่อฟังแล้ว พังพานมีหัวงูหงอน 7 จะคลุมลงพอดี ขุนหญิง สีขาวผ่องใสอมเหลืองเหมือนกลีบจำปีสด กลิ่นดอกจำปี ทั้งสไบและถุงทับทิม นุ่งไม่แน่น ห่มนั้นใช้สีทับทิมตลอด...” (พระธัมมทัตโตภิกขุ และ พ.ณ ประมวลมารค, 2533, น. 26) **จ้าวแม่ทับทิม หรือขุนหญิงทับทิมทอง** เมื่อเป็นมนุษย์ชาติอยู่ได้ทำเงิน ทอง สร้างระบบค้าขาย แลกเปลี่ยน ฯลฯ จึงเป็น **จ้าวแม่ทรัพย์สินเงินทอง** ชื้อขาย แลกเปลี่ยนผลกำไร และก็ชอบหมสไบสีทับทิมด้วย เมื่อตายไปเป็นผีฟ้ามีชื่อว่าจ้าวแม่ทับทิม...จ้าวแม่ทับทิม หรือทับทิมทอง ได้สร้างระบบมาตราเงินทอง ชื้อ - ขาย แลก - เปลี่ยน ทั้งตลาดนัดน้ำ - บก และรู้จักยอมผ้าให้สวयงามจึงขึ้นเป็นจ้าวแม่ มีศาล หรือ เรือนสาธมาก และมักมีอยู่ริมคลองแม่น้ำ ชายทะเล เกือบทั่วดินแดนไทย ครั้นมีโอกาสได้พบ จึงทราบว่ามี 2 ภาค คือ ภาคสูงเป็นชั้นนิมมานรดีสวรรค์ ส่วนภาคต่ำหรือภาคโลกหล้านั้นชื่อ ทับทิมเจย ๆ พระโณม ท่วมกลม คู่พุ่มผลทับทิม ทรงกลิ่น แล สีฉวีวรรณกลีบจำปี แต่ดื่กว่าภาคสูงเล็กน้อย หมสไบสีทับทิม บางทีทรงฉลองพระองค์ด้วย ทรงประจำศาลทั่วไป แต่มีแทนอยู่ก็มี และ ณ ศาลมักมีดอกบัวผันเพศชาย จึงถาม - ได้ฟังแล้วว่าเป็นเจ้าแม่แห่งความรัก ยินดี ระรื่นขึ้นเสน่หิยรสด้วย ในการเกิดครั้งหนึ่งในก่อน ได้เกิดเป็นเจ้าหญิง ณ **เพชรบุรี มีชื่อว่าทับทิม**

(พระธัมมทัตโตภิกขุ และ พ.ณ ประมวลมารค, 2533, น. 169)

การเชื่อมโยงเรื่องราวเจ้าแม่ทับทิมได้เกิดเป็นเจ้าหญิง ณ เพชรบุรี มีชื่อว่าทับทิมตามตำนานข้างต้น เห็นได้จากการปรากฏศาลเจ้าแม่ทับทิมคติไทยในพื้นที่

จังหวัดเพชรบุรี ตัวอย่างเช่น ศาลเจ้าแม่ทับทิม ปากอ่าวบ้านแหลม ศาลเจ้าแม่ทับทิม ปากทางเข้าศาลหลักเมืองเพชรบุรี ศาลเจ้าแม่ทับทิมทอง ต.บางตะนูน อ.บ้านแหลม ส่วนการนับถือบูชาเจ้าแม่ทับทิมคติไทยในฐานะ “เทพารักษ์สตรี” ตัวอย่างเช่น ศาลเจ้าแม่ทับทิม กรมแผนที่ทหาร สร้างโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงสร้างไว้เป็นอนุสรณ์แด่องค์เจ้าแม่ทับทิม ซึ่งเป็นสถานที่เคารพบูชาของข้าราชการลูกจ้าง คณงาน นักเรียนแผนที่ ตลอดจนผู้ที่ผ่านเข้ามาในบริเวณกรมแผนที่ทหาร ศาลเจ้าสร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมกอธิก (Gothic architecture) ขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในบริเวณกรมแผนที่ทหาร ถนนกัลยาณไมตรี เขตพระนคร กรุงเทพฯ จากการค้นคว้าข้อมูลทราบว่า ในปี พ.ศ. 2521 เนื่องในโอกาสที่กรมแผนที่ทหาร จะทำบุญฉลองกรมแผนที่ทหารซึ่งได้ก่อตั้งมาครบรอบปีที่ 69 ในวันที่ 9 ตุลาคม พุทธศักราช 2521 จึงมีการจัดสร้างวัตถุมงคลสำหรับแจกจ่ายข้าราชการ ลูกจ้าง คณงาน นักเรียนแผนที่ ในโอกาสวันสถาปนากรมแผนที่ทหารครบรอบปีที่ 69 ซึ่งหนึ่งในวัตถุมงคลนั้นมีเหรียญเจ้าแม่ทับทิมด้วย ซึ่งออกแบบเหรียญเจ้าแม่ทับทิมให้มีลักษณะด้านหน้าเป็นรูปองค์เจ้าแม่ทับทิม ด้านหลังศาลที่เป็นรูปศาลเจ้าแม่ทับทิม หากแต่ภาพองค์เจ้าแม่ทับทิม คณะกรรมการจัดสร้างวัตถุมงคลได้พยายามค้นจาก ประวัติที่หอพระสมุดแห่งชาติและหอสมุดอื่น ๆ หลายแห่งแล้วไม่ปรากฏหลักฐาน จึงได้คิดจัดสร้างจากเค้าโครงของภาพนิมิตขององค์เจ้าแม่โดยพิธีการเข้าทรงเพื่อเป็นการบอกกล่าวและขอประทานภาพไว้ ตามที่ปรากฏอยู่ในตัวเหรียญด้านหน้า ส่วนด้านหลังเป็นรูปศาลเจ้าแม่ทับทิม อนึ่งการทำพิธีเข้าทรงเจ้าแม่ทับทิม นั้น คณะกรรมการได้ปรึกษาหารือผู้รู้ทางไสยศาสตร์หลายท่านแล้วเห็นว่าเป็นวิธีที่จะได้มาของภาพองค์เจ้าแม่ทับทิมที่ถูกต้องและเหมาะสมที่สุดจากภาพหนึ่งในบรรดาภาพนิมิตหลาย ๆ ภาพ ที่นำมาเข้าพิธีคัดเลือกเพื่อการจัดสร้างเหรียญจำนวน 2,521 เหรียญ (อุดม ควรดวง, 2521, น. 4-5) จากข้อความดังกล่าวทำให้ทราบว่า เจ้าแม่ทับทิมได้รับการบูชาตาม คติความเชื่อแบบไทยและถือเป็นเทพารักษ์สตรี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำกรมแผนที่ทหาร มาจนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันสถานที่แห่งนี้ได้เปลี่ยนมาอยู่ในความดูแลของสำนักพระราชวัง

นอกจากนี้ ยังมีศาลเจ้าแม่ทับทิมในพื้นที่พระราชวังไกลกังวล ตำบลหัวหิน อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงกล่าวถึงเจ้าแม่ทับทิมไว้ดังนี้

ที่วังไกลกังวลหัวหินมีศาลที่น่าจะอยู่มานานแล้ว ไม่ทราบว่าจะตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 หรือเปล่า แต่ก่อนเรียกกันว่าเจ้าแม่ ตอนหลังไม่ทราบจะทำไมเรียกเจ้าแม่ทับทิมก็ไม่ทราบ ตอนเด็ก ๆ ข้าพเจ้าเป็นคนไม่แข็งแรง หมอที่ดูแลเดินผ่านศาล ก็ให้ร้อง “เพียง ๆ ๆ ๆ รอด (เทพรัตนราชสุดาเจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร, กรมสมเด็จพระ. 2564, น. 21)

ส่วนหนังสือ จดหมายเหตุวังไกลกังวล สมัยรัชกาลที่ 7 (2552) ได้กล่าวถึง ศาลพระภูมิในวังไกลกังวลความว่าตั้งอยู่อดใจกลางบนฐานกลมประดับหินก้อนใหญ่ มีบันไดเวียนขวาแบบกันหอย กลมกลืนกับบรรยากาศชายทะเล เดิมเป็นเพียงศาลที่ไม่มีเทวรูปองค์พระภูมิ มีผู้เรียกขานนามศาลพระภูมิหลังนี้แตกต่างกันไป อาทิ ศาลพระชัยมงคล ศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลเจ้าแม่กัลยาเทวี ศาลพระนางสร้อยดี เป็นต้น จึงเห็นว่าควรสืบค้นที่มาแห่งองค์พระภูมิเพื่อนำไปสู่การเรียกขานนามและการบูชาที่ถูกต้อง มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับ ณ วังไกลกังวลเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2471 ทรงพระสุบินว่ามีหญิงหนึ่งชื่อทับทิมเป็นเจ้าที่รักษาพื้นที่วังไกลกังวล ขอพระราชทานปวารณาจะปกป้องคุ้มครองทั้ง 2 พระองค์ ให้ทรงพระเกษมสำราญตลอดไป เรื่องนี้ถึงกับมีผู้พยายามผูกพันเข้ากับ “เจ้าแม่ทับทิม” ซึ่งหมายถึงเทพิตาจุยโบยเนี่ยวตามคติความเชื่อของจีนไหหลำ หรือที่ต่อมาขยายการสื่อความหมายไปสู่รูปเคารพอื่น ๆ ของชาวจีนด้วย อาทิ เทียนโฮ่ว หรือ มาโจ้ว เมื่อทูลถามเรื่องนี้ หม่อมเจ้าการวิกกล่าวเพียงสั้น ๆ ว่า “ไม่เคยได้ยิน” (กรรณิการ์ ต้นประเสริฐ, 2552, น. 86) จากข้อความข้างต้นทำให้ทราบถึงตำนานเรื่องเล่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงพระสุบินถึงวิญญานสตรีชื่อ “ทับทิม” ซึ่งเป็นเทพารักษ์สตรีผู้ดูแลรักษาวังไกลกังวล เห็นได้ว่าเป็นตำนาน

ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแม่ทับทิมคติไทย แต่ก็มีคนพยายามเชื่อมโยงให้เป็น “เจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเห่ยง” ซึ่งถือเป็นเจ้าแม่ทับทิมคติจีน

ในทำนองเดียวกันยังมีศาลเจ้าแม่ทับทิมแบบไทยทั่วไป อย่างเช่นศาลเจ้าแม่ทับทิม ปู่เขียวภูซคินทร์ แม่ย่าดารารินทร์ ซอยวิภาวดีรังสิต 27 แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพของชาวชุมชนทุ่งสองห้องและชาวหลักสี่ ภายในพื้นที่ศาลเจ้ามีป้ายชื่อเจ้าแม่เป็นภาษาจีนคำว่า “สี่อหลิวเห่ยงเห่ยง” หรือ “เสี่ยะลิวเห่ยงเห่ยง” (石榴娘娘) แม้จะมีคติการบูชาแบบจีนปะปนมาแต่ก็ยังสามารถบ่งบอกได้ว่าทับทิมในบริบทนี้คือผลทับทิม ไม่ใช่ธัญมณีทับทิมหรือสีทับทิมอย่างที่เรียกขานเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเห่ยง จึงสามารถกล่าวได้ว่าเจ้าแม่ทับทิมเป็นเทพารักษ์สตรีคติไทยมาแต่เดิม และศาลเจ้าพ่อศรีทอง-เจ้าแม่ทับทิม ชุมชนบ้านคลองสีลัง ตำบลคลองด่าน อำเภอบางปะอิน จังหวัดสมุทรปราการ ลักษณะเป็นชุมชนป่าชายเลนริมทะเล ปราภฏศาลเจ้าซึ่งมีลักษณะแบบไทย บูชาเจ้าแม่ทับทิมเฉพาะลักษณะเป็นแผ่นเจ็ดไม้ วันที่ 16 เมษายน ของทุกปี ชาวบ้านร่วมกันจัดงานประเพณีแห่นางแมวเพื่อขอฝน ถือเป็นประเพณีที่สืบสานกันมายาวนาน จึงพอถือเป็นหลักฐานที่สามารถบ่งบอกได้ว่าเป็นศาลเจ้าแม่ทับทิมที่บูชาจากคติความเชื่อว่าเจ้าแม่ทับทิมเป็นเจ้าแม่คติไทยไม่ใช่คติจีน

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแม่ทับทิมคติไทยพบว่า หนังสือพุทธศาสนสุพรรณภูมิปกรณ์ : ราชบุรีวัดฤๅณา ตำนานเมืองขุนไทย มีข้อมูลที่กล่าวถึง “เจ้าแม่ทับทิม” ซึ่งเป็นคำทำนายของพระโสมพะมิตรเจ้า จากกระเบื้องจาร (หรือศิลาจารึก) เรียบเรียงโดยพระราชกวี (อ่ำ ทุมมทนต์) (2545) วัดโสมนัสราชวรวิหาร ผู้ซึ่งสามารถอ่านตัวลายสือไทยในกระเบื้องจารโบราณได้ ซึ่งถูกขุดพบที่เมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี กล่าวว่า

...จ้าวแม่ทัพบทิมทอง หรือจ้าวแม่ทัพบทิม ทรงพระโสมงามระหง ทรงสีฉวี
วรรณกลีบจำปีสุดทรงกลีบจำปี ทรงสะไบสีทับทิมเป็นประจำ มีชื่อว่า ศรีลักษมี เป็น
จ้าวแม่ทัพยี่สิบชัศเวลาภรตฤดีเกษมสุข ส่วนภาคต่ำหรือภาคโลกห้านั้นชื่อ ทับทิมเฉย ๆ
พระโสมท้วมกลมคู่พุ่มผลทับทิม ทรงกลีบแลสีฉวีวรรณกลีบจำปี แต่คล้ายกว่าภาคสูง
เล็กน้อย ห่มสะไบสีทับทิม บางทีทรง ฉลองพระองค์ด้วย ทรงประจำศาลทั่วไป แต่มี
แทนอยู่ก็มี และ ณ ศาลมักมีดอกบัวผันเพศชาย...ซึ่งจ้าวแม่ทัพบทิมตั้งไว้และอยู่ขึ้นมา
ได้พันปีแล้ว...

(พระราชกวี (อ่ำ ทุมมทนต์), 2545, น. 312)

จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยได้ตัวอย่างของเทวลักษณะเจ้าแม่ทัพบทิมดังกล่าว
คือ ศาลหลักเมืองเดิมตั้งอยู่ที่ปากคลองอ้อม ตำบลศรีเมือง ฝั่งตะวันตกแม่น้ำ
เจ้าพระยา อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นเจ็ดไม้มารูปเทพารักษ์สตรีแทนองค์เจ้าแม่
ทัพบทิม มือถือดอกบัวตูมและคันธนูพร้อมลูกศร สวมชุดไทย พิจารณาแล้วน่าจะเป็น
เทวลักษณะของเทพารักษ์หรือพระภูมิที่ดูแลเคหสถานบ้านเรือนมากกว่า หากเป็น
เทวลักษณะของพระภูมิที่ดูแลห้วยหนองคลองบึง ลำธาร ตลอดจนน้ำที่ตกลงมา
จากฟ้า แม่น้ำทะเล มักจะถือดอกบัวบานและหอยยอ หรือหอยสังข์ เห็นได้ว่า คติ
การบูชาเจ้าแม่ทัพบทิมแบบไทยส่วนใหญ่มีเทวลักษณะเจ็ดไม้มารูปคนคล้าย
ไบเสมา จากการศึกษาพบว่า เป็นคติการบูชาเจ้าแม่ทัพบทิมไทยในฐานะ “พระภูมิเจ้าที่”
เป็นเทพารักษ์ประจำพื้นที่และสถานที่ ซึ่งก็คือพื้นที่ห้วย หนอง คลอง คู แม่น้ำ มีชื่อว่า
พระทาสธาวา (เทพย์ สาริกบุตร, 2509, น. 38) ถือเป็นคนดีที่เจ็บปวดด้วยลัทธิพราหมณ์
สำหรับคติดั้งเดิมของไทยนั้นเชื่อถือกันในเรื่องวิญญาณคือเรื่องผี โดยที่เชื่อกันว่าทุกหน
ทุกแห่งมีผีหรือวิญญาณสิงอยู่ทั่วไป ดังนั้น สถานที่ใด ๆ ก็ตามมีผีหรือวิญญาณสถิตอยู่
เมื่อชาวบ้านใกล้ชิดกับแม่น้ำลำคลองหรือทะเลก็ย่อมเคารพนับถือพระภูมิประจำ
สายน้ำ จึงมักจะพบศาลพระภูมิ ศาลเพิงตา หรือศาลเจ้าที่ตั้งบูชาเจ็ดไม้มารูป
บวงสรวงก่อนจะลงมือทำการใด ๆ เสียก่อน เพราะถือกันว่า ถ้าไม่ทำเช่นนั้นจะเป็น
กลางร้าย บังเกิดเรื่องร้ายให้มีอันเป็นไป โดยเฉพาะการเกิดเรืออัปปาง ก่อนออกเรือ

พวกเขาต่างก็บนบานขอให้เจ้าแม่ช่วยคุ้มครองเมื่อประสบอยู่ท่ามกลางพายุร้ายในทะเล ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าศาลเจ้าแบบไทยที่ตั้งในพื้นที่ติดแม่น้ำลำคลองหรือทะเล มักจะมีศาลเจ้าที่ประดิษฐานป้ายเจ็ดไม้อยู่เสมอ ผู้วิจัยพบมากในพื้นที่ภาคกลาง โดยเฉพาะจังหวัดเพชรบุรี

นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงเทวลักษณะของ “ขุนหญิงทับทิมทอง” จากหลักฐานปรากฏภาพ “ขุนหญิงทับทิมทอง” 2 ลักษณะ คือทำยืนและทำนั่ง โดยภาพทำยืนแสดงให้เห็นว่ามีมือขวาถือลูกทับทิม (ซึ่งภายหลังใช้เป็นตราประทับ) และมือซ้ายถือหอยยอดซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงฐานันดร “มหาขุนหญิง” หรือสัญลักษณ์ทางการค้าที่เกี่ยวกับการค้าบัก การมีทั้งสองท่าทำให้ทราบว่ามีการจัดทำภาพไว้เป็นสองชุดสำหรับการเคารพบูชา “เจ้าแม่ทับทิม” พบว่ามีศาลประดิษฐานอยู่ทั่วไปตามลำน้ำและชายทะเล ในพื้นที่กรุงเทพฯ ตัวอย่างเช่น บริเวณสะพานกรุงธน ปรากฏศาลเจ้าแม่ทับทิมที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมจีน เมื่อสอบถามผู้ดูแลศาลได้รับข้อมูลว่า เดิมศาลแห่งนี้เป็นศาลเจ้าแม่ทับทิมของไทย ต่อมาชาวจีนเป็นผู้บูรณะและปรับปรุงจนมีรูปแบบเป็นศาลจีน ปัจจุบันสามารถกล่าวได้ว่าศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นหนึ่งในศาลที่พบมากที่สุดในประเทศไทย ทั้งนี้ มีบันทึกว่า ขุนอินร่วงไทย และ เจ้าแม่ทับทิม ได้ร่วมกันสร้างสรรคงานหัตถกรรมและสิ่งของเครื่องใช้ของไทยหลายประการ โดยเฉพาะบทบาทของ เจ้าแม่ทับทิม หรือ ทับทิมทอง ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ริเริ่มพัฒนาระบบมาตราเงินตราเพื่อการซื้อขายและแลกเปลี่ยนทั้งในตลาดน้ำและตลาดบก อีกทั้งยังมีความเชี่ยวชาญด้านการย้อมผ้าให้มีสีสดงดงาม จึงเป็นเหตุให้ได้รับการสถาปนาเป็น “เจ้าแม่” และได้รับการเคารพบูชาอย่างแพร่หลาย ศาลหรือเรือนสงฆ์อุทิศแด่เจ้าแม่ทับทิมจึงปรากฏอยู่ตามลำคลอง แม่น้ำ และบริเวณชายทะเลเกือบทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย (พระราชกวี (อ่ำ ธมฺมทตฺโต), 2545, น. 311-312) ทั้งนี้ ข้อมูลดังกล่าวเป็นเพียงตำนานที่ผู้วิจัยค้นคว้าพบได้เพียงข้อมูลเดียว แม้จะใช้อ้างอิงแต่ข้อเท็จจริงก็คลาดเคลื่อนอยู่มาก ต่อมาผู้วิจัยค้นคว้าพบข้อมูลประเด็นชื่อ “เจ้าแม่ทับทิม หรือ ขุนหญิงทับทิมทอง” ซึ่ง ภูมิ จิระเดชวงศ์ (2567) ได้กล่าวถึง 16 ชั้นฟ้า

15 ชั้นดิน ซึ่งระบุว่า “เจ้าแม่ทับทิม หรือ ขุนหญิงทับทิมทอง” สถิต ณ สวรรค์ชั้นที่ 12 ร่วงเมืองฟ้า เจ้าพ่อนารายณ์ เจ้าแม่ทับทิม หรือ ขุนหญิงทับทิมทอง ชั้นนี้คล้ายสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เป็นข้อมูลที่ท่านได้รับถ่ายทอดมาจากคุณกึกา วิมลเมธี ครูภูมิปัญญาไทยด้านการแพทย์แผนไทย

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า เจ้าแม่ทับทิมคติไทย คือ เทพารักษ์สตรีผู้ดูแลพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ ถือเป็นคติการนับถือแบบไทยดั้งเดิมจากความเชื่อเรื่องวิญญาณนิยม ซึ่งก็คือผีหรือวิญญาณ เมื่อเกิดการผ산ความเชื่อร่วมกับลัทธิพราหมณ์ในไทยทำให้เจ้าแม่ทับทิมได้รับการนับถือบูชาในฐานะ “พระภูมิเจ้าที่” หากเป็นบุรุษจะมีชื่อว่า พระทาสธรา หากเป็นสตรีจะมีชื่อว่า พระนางรินระริน ด้วยความดำรงสถานะเป็นพระภูมิเทพารักษ์ประจำพื้นที่และสถานที่ทำให้เกิดการขยายขอบเขตบทบาทและหน้าที่รักษาสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงสถานที่ราชการ โรงพยาบาล อีกด้วย ซึ่งเทวะลักษณะของเจ้าแม่ทับทิมคติไทยตั้งแต่โบราณจะเป็นเจ็ดไม้ ทรงสวมขมา แต่งชุดอย่างสตรีไทยโบราณ คือ นุ่งผ้าหน้านาง และห่มไสบเช่นเดียวกับสตรีสูงศักดิ์ สวมฉลองฉลองพระบาทเชิงงอนอันแสดงถึงความสูงศักดิ์ จึงทำให้สามารถกล่าวได้ว่าเจ้าแม่ทับทิมคติไทยก็คือ “ผีมหะศักดิ์” ในคติการนับถือบูชาของชาวบ้าน ซึ่งเจ้าแม่ทับทิมในแต่ละสถานที่อาจมีได้หมายรวมความว่าเป็นเทพารักษ์องค์เดียวกันก็ได้ เป็นเพียงการขนานนามว่า “เจ้าแม่ทับทิม” เหมือนกัน เนื่องจากในแต่ละสถานที่ที่มีประวัติความเป็นมาที่แตกต่างกัน ทั้งวิญญาณมาเข้าฝันว่าชื่อทับทิม หรือพิจารณาจากรูปเคารพที่แต่งอาภรณ์และประดับศิราภรณ์เป็นสีทับทิมจึงเรียกกันว่า “เจ้าแม่ทับทิม” ก็ได้ แต่สิ่งที่สอดคล้องกันทุกแห่งก็คือดำรงสถานะเป็นเทพารักษ์หรือพระภูมิเหมือนกัน

6. สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเทวะประวัติของเจ้าแม่ “เทียนโฮ้วเต็งหม่าย” “ตื้อบ้วยเต็งเหนียง” และ “เจียตุนเต็งเหนียง” ที่บูชาในฐานะ “เจ้าแม่ทับทิม” ซึ่งสะท้อนการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อแบบจีนและไทย จากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีน

ฮกเกี้ยนและจีนไหลล้าในประเทศไทย ได้นำมาซึ่งการสร้างศาลเจ้าสำคัญ เช่น ศาลเจ้าเทียนโฮ่ว (天后宮) และศาลเจ้าแม่ตุ่ยบ่วยเต็งเหนียง (水尾聖娘廟) ซึ่งแสดงถึงความเชื่อดั้งเดิมในการเคารพ “เจ้าแม่เทียนโฮ่วเต็งหม่าย” และ “เจ้าแม่ตุ่ยบ่วยเต็งเหนียง” เทวนารีที่มีบทบาทคุ้มครองผู้เดินเรือและชาวประมงให้ปลอดภัยจากภัยอันตราย โดยเฉพาะในชุมชนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเล เมื่อชาวไทยรับรู้และสืบทอดความเชื่อนี้จึงเรียกขานเจ้าแม่ดังกล่าวว่า “เจ้าแม่ทับทิม” ตามลักษณะขององค์เทวรูปที่มักมีสีแดงทับทิม ซึ่งแตกต่างไปจากการเรียกขานตามต้นแบบภาษาจีน สอดคล้องกับข้อสันนิษฐานของเหล่าตั้ง (2551) ที่ได้กล่าวถึง เจ้าแม่จุ้ยบ่วยเซี้ยเนี้ยตามการออกเสียงสำเนียงจีนแต้จิ๋วว่า เมื่อชาวไหหลำอพยพถิ่นฐานมาเมืองไทยก็นำความเชื่อเรื่องพระแม่ชายนํ้ามาสร้างศาลเจ้าในเมืองไทย ลักษณะคล้ายกับการจำลองศาลเจ้าหรือตำหนักของมาจู่ ศาลเจ้า “ตุ่ยบ่วยเต็งเหนียง” หรือ “จุ้ยบ่วยเนี้ย” ที่คนส่วนใหญ่รู้จักอยู่เชิงสะพานช้างอิ้วฝั่งพระนคร และเนื่องจากองค์เทพมีเครื่องประดับประจำองค์เป็นพลอยสีแดงเลยพากันเรียกว่าเจ้าแม่ทับทิม (เหล่าตั้ง, 2551, น. 134)

คติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าแม่มาจู่ในไทยเริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยอยุธยา ส่วนคติความเชื่อเจ้าแม่ตุ่ยบ่วยเต็งเหนียงเริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยชาวจีนฮกเกี้ยน กวางตุ้ง และไหหลำที่อพยพเข้ามาศรัทธาเจ้าแม่ในฐานะเทพผู้คุ้มครองการเดินเรือและรักษาโรค เนื่องจากต้องเผชิญภัยทางทะเลและโรคระบาดในถิ่นฐานใหม่ การสร้างศาลเจ้าแม่ทับทิมคติจีนในสังคมไทยจึงสะท้อนบทบาทดังกล่าว ทั้งนี้ พระนาม “หม่าจ้อ” ยังปรากฏในนิราศพระยามหานุภาพ (พ.ศ. 2324) ซึ่งเป็นหลักฐานว่าความเชื่อนี้มีอยู่ในไทยมาก่อนยุครัตนโกสินทร์ และในเวลาต่อมาได้หลอมรวมกับคติไทยกลายเป็นความเชื่อเรื่อง “แม่ย่านาง” ในสังคมไทย สอดคล้องกับ ถาวร สิทธิโกศล (2561ก) ที่กล่าวสรุปไว้ว่า แม่ย่านางของไทยมาจากมาจู่ของจีน แต่ในระยะแรกเรียกทับศัพท์ตามเสียงจีนฮกเกี้ยนว่าหม่าจ้อหรือหม่าจ้อก่อน ต่อมาจึงแปลความหมายเรียกว่า “แม่ย่านาง” ชื่อนี้ก็น่าจะใช้มาตั้งแต่ยุคอยุธยาแล้ว จนกลายเป็นเทพของไทยไปอย่างกลมกลืน และการปรากฏพระนามในนิราศอย่างน้อยก็แสดงให้เห็นว่ากลุ่ม

ผู้ศรัทธาในสังคมไทยเคารพศรัทธาเจ้าแม่มาจู่อย่างมากจนชื่อเสียงความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่รู้จักขจรจายในสังคม

คติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าแม่เจี๋ยตั้นเต็งเหนียงในไทยเริ่มสร้างศาลเจ้าแม่ทับทิม บางชื่อ สมัยรัชกาลที่ 9 ซึ่งถือเป็นศาลเจ้าหลักที่บูชาเจ้าแม่ทั้ง 3 ปาง คือ ปางปางเสียนผู้เหียน (馮洗夫人) ปางเจี๋ยตั้นเต็งเหนียง (正順聖娘) และปางไฮ่หลุ่นเต็งเหนียง (火雷聖娘) จุดเริ่มต้นของการสร้างศาลเจ้าแม่เจี๋ยตั้นเต็งเหนียงที่ประเทศจีนเพื่อยกย่องเกียรติคุณ ความดีงาม ชาวนับปณฺญาทางยุทธศาสตร์การรบ ตลอดจนคุณธรรมแห่งความรักชาติและห่วงใยประชาชน หากแต่เมื่อชาวจีนมาสร้างศาลเจ้าเพื่อบูชาเจ้าแม่ในไทยทำให้บริบทการนับถือบูชาจึงค่อย ๆ พัฒนาเป็นการบูชาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนบุคคล เช่น ขอโชคลาภ การค้าขายรุ่งเรือง ตำแหน่งยศถาบรรดาศักดิ์ หรือความสำเร็จส่วนตัว มากกว่าการรำลึกถึงคุณงามความดี ซึ่งเป็นภาพสะท้อนการปรับตัวของความเชื่อพื้นบ้านต่อสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป

จากการศึกษาเทวลักษณะของเทวะประติมาน “เจ้าแม่ทับทิม” พบว่า คล้ายคลึงกันระหว่างเจ้าแม่เทียนโฮ่วเต็งหม่ายของชาวจีนฮกเกี้ยนและเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหนียงของชาวจีนไหหลำ จึงเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าเป็นองค์เดียวกัน ส่งผลให้ชื่อ “เจ้าแม่ทับทิม” ถูกเรียกตามสีแดงขององค์เทวรูปซึ่งคล้ายสีอัญมณีทับทิม โดยเทวรูปส่วนใหญ่แกะสลักตามแบบฉบับจากศาลเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหนียงต้นกำเนิดเมืองเหวินซัง มณฑลไหหลำ ซึ่งมีหลักฐานรองรับชัดเจนและได้รับการยอมรับกว้างขวางในชุมชนจีนทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้จะเป็นเทพเจ้าท้องถิ่น แต่ศาลเจ้าจากเมืองเหวินซังมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ความเชื่อนี้ไปยังต่างประเทศ สอดคล้องกับ Shi Cangjin (石滄金) (2008) ที่ได้กล่าวว่า ความเชื่อเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหนียงแพร่หลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีศาลเจ้าหลักสองแห่งในเกาะไหหลำคือ ที่เมืองเหวินซังและเมืองตังอัน แม้ใช้ชื่อเดียวกันแต่มีความเชื่อต่างกัน อย่างชัดเจน ศาลเจ้าที่เหวินซังเชื่อว่าเป็นเทวนารีแห่งท้องทะเล ส่วนที่ตังอันเป็นเทพเจ้าประจำตระกูลหรือบรรพบุรุษ ศาลเจ้าที่เหวินซังได้รับการยอมรับและมี

อิทธิพลต่อความเชื่อในท้องถิ่นมากกว่า (Shi Cangjin, 2018, p. 48) ส่วนเทวลักษณะทั่วไป สถานะการนับถือบูชา บทบาทหน้าที่และบริบทการเปลี่ยนแปลงของเจ้าแม่เทียนโหวเต็งหม่าย เจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหินยง และเจ้าแม่เจียตั้นเต็งเหินยง สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 1

ตารางแสดงเทวลักษณะทั่วไป สถานะการนับถือบูชา บทบาทหน้าที่และบริบทการเปลี่ยนแปลงของเจ้าแม่เทียนโหวเต็งหม่าย เจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหินยง และเจ้าแม่เจียตั้นเต็งเหินยง

	เจ้าแม่ เทียนโหวเต็งหม่าย	เจ้าแม่ ต๋วยบ่วยเต็งเหินยง	เจ้าแม่ เจียตั้นเต็งเหินยง
ศิวาภรณ์	พระมาลาเส้นไข่มุก ห้อยระย้า 9 หรือ 12 เส้น ประดับพินิกซจีน	มงกุฎพินิกซจีน ประดับดอกไม้อื่นๆ	มงกุฎพินิกซจีน ประดับดอกไม้อื่นๆ
พระหัตถ์	ถือป้ายอยู่ (笏) ตรง กลางอก บางแห่งถือ ป้ายกุย (圭) ไม่ทำ ธำมณีสิทธิ์ กระป๋ ถ้วยยา	ถือคทาหรือ (如意) ถือป้ายอยู่ (笏)	ถือป้ายอยู่ (笏) ตรง กลางอก
เทวะประติมาน	สีทอง	สีแดง หลากสี	หลากสี
สถานะการนับถือ บูชา	การนับถือบูชาเจ้า แม่ที่มาจากเรื่องราว ของบุคคลจริงใน ประวัติศาสตร์จีน ยุค ราชวงศ์ซ่ง	การนับถือบูชาเจ้า แม่ที่มาจากเทพ ปกครองจีน ยุค ราชวงศ์หมิง	การนับถือบูชาเจ้า แม่ที่มาจากเรื่องราว ของวีรสตรีจีนที่มี ชีวิตอยู่ใน 3 ยุคสมัย คือราชวงศ์เหลียง จีนและสุย

ตารางที่ 1

ตารางแสดงเทวลักษณะทั่วไป สถานะการนับถือบูชา บทบาทหน้าที่และบริบทการเปลี่ยนแปลงของเจ้าแม่เทียนโฮ่วเต็งหม่าย เจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหนียง และเจ้าแม่เจียตั้นเต็งเหนียง (ต่อ)

บทบาทและหน้าที่	เทวนารีแห่งท้องทะเล ผู้ศรัทธามากมาย ครอบคลุมทั่วประเทศ จีนและชุมชนชาวจีนโพ้นทะเล ปกป้องผู้เดินทางเดินเรือ ควบคุมลมและคลื่นในทะเล ปกป้องความปลอดภัยของชาวประมง	เทวนารีแห่งสายน้ำ เจ้าแม่ท้องถิ่นทางน้ำ ปกป้องความผู้ศรัทธา จำกัดเฉพาะท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่มณฑลไหหลำ ปกป้องดูแลความปลอดภัยทางน้ำของชาวประมงและชาวบ้านในท้องถิ่น มีขนาดความนิยมเล็กกว่าเจ้าแม่เทียนโฮ่วเต็งหม่าย	วีรสตรี ช่วยราชวงศ์เหลียง (梁) เฉิน (陳) และสุย (隋) ในการปราบกบฏ และมีความเชี่ยวชาญด้านการทหาร ผู้ศรัทธาจำกัดเฉพาะท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่มณฑลไหหลำ มณฑลกว่างตุง
	เดิมทีเป็นการนับถือบูชาที่มีรากฐานจากการยกย่องในฐานะ “เทวนารีแห่งท้องทะเล” ซึ่งทำหน้าที่คุ้มครองการเดินทางและกิจกรรมทางน้ำเป็นสิ่งสำคัญ แต่ในปัจจุบัน บทบาทและความศรัทธาได้ขยายและปรับเปลี่ยนจากการปกป้องคุ้มครองนักเดินเรือสู่การคุ้มครองชีวิตมนุษย์ในทุกมิติของการเดินทางและการดำรงชีพ	เดิมทีเป็นการนับถือบูชาที่มีรากฐานจากการยกย่องในฐานะ “เทวนารีแห่งสายน้ำประจำท้องถิ่น” ซึ่งคุ้มครองและอุปถัมภ์กิจกรรมทางน้ำของชุมชนท้องถิ่น แต่ในปัจจุบัน ความศรัทธาได้แปรเปลี่ยนเป็นการนับถือในฐานะเจ้าแม่ ทำให้บทบาทของศรัทธามีพลวัตและความยืดหยุ่นมากขึ้นในสังคมร่วมสมัย สามารถปรับเข้ากับวิถีชีวิตใหม่ของผู้คน	เดิมทีเป็นการนับถือในฐานะวีรสตรีหรือผู้นำทางทหาร - การเมือง เกิดจากการยกย่องเกียรติคุณและคุณธรรมเมื่อกาลเวลาผ่านไป ความเชื่อพื้นบ้านและเศรษฐกิจท้องถิ่นเข้ามาผสมทำให้ศรัทธาทางจริยธรรมค่อย ๆ ปรับไปสู่การขอพรเชิงปัจเจก

นอกจากนี้ การนับถือเจ้าแม่ทับทิมในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Cultural assimilation) ที่เทพเจ้าจีนถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทความเชื่อของไทย กลายเป็นเทพารักษ์สตรีในท้องถิ่น โดยได้รับการเรียกขานใหม่ตามพื้นที่ เช่น เจ้าแม่บ้านโป่ง หรือเจ้าแม่ประดู่ และได้รับบทบาทเป็นผู้คุ้มครองทั้งทางน้ำและทางบก รูปแบบศาลเจ้าหลายแห่งเริ่มต้นจากสถาปัตยกรรมแบบไทย ก่อนจะได้รับการบูรณะเป็นศาลแบบจีน พร้อมด้วยเทวรูปตามประติมานวิทยาจีน อย่างไรก็ตาม ยังมีศาลบางแห่งที่คงรูปแบบคติไทยไว้ เช่น เทวรูปแต่งกายแบบไทย หรืออาคารทรงไทยดั้งเดิม สะท้อนถึงพัฒนาการและการประสมประสานของคติความเชื่อไทย-จีนภายใต้บริบทท้องถิ่น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด “อำนาจนำทางวัฒนธรรม” (cultural hegemony) ของ Gramsci (1971) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลซึ่งมีบทบาททางเศรษฐกิจในระดับชุมชนสามารถเผยแพร่และกำหนดทิศทางทางวัฒนธรรมให้แก่สังคมท้องถิ่นได้ โดยเจ้าของพื้นที่ที่มีสถานะด้อยกว่าทางเศรษฐกิจจึงต้องปรับตัวและยอมรับวัฒนธรรมของกลุ่มที่มีอิทธิพลมากกว่า ทั้งนี้ มิได้หมายความว่ากระบวนการกลืนกลายดังกล่าวนำมาซึ่งความขัดแย้ง หากแต่เป็นการปรับตัวที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมร่วมซึ่งฝังรากในพื้นที่อย่างมั่นคง

การเรียกชื่อ “เจ้าแม่ทับทิม” ไม่ได้มาจากชื่อจีนโดยตรง แต่เกิดจากลักษณะเด่นของเทวรูปที่แต่งกายสีแดงคล้ายทับทิม ชาวไทยจึงเรียกรวมเทพสตรีจีน 3 องค์ ได้แก่ เจ้าแม่เจี๋ยตุนเต็งเหินยง เจ้าแม่เทียนโฮ่วเต็งหม่าย และเจ้าแม่ต๋วยบ่วยเต็งเหินยง ว่า “เจ้าแม่ทับทิม” ส่วนเจ้าแม่ไ้ทวาเต็งเหินยง ไม่ถูกเรียกเช่นนั้น โดยชาวไหหลำในไทยเรียกชื่อเทพเจ้าเหล่านี้ตามเดือน เช่น ยี่งวยไ้ (เดือน 2) ตาง่วยไ้ (เดือน 3) ตับงวยไ้ (เดือน 10) ฯลฯ ซึ่งเป็นการเรียกเฉพาะกลุ่ม ส่วนทั่วไปมักอ้างอิงจากป้ายชื่อศาลเจ้า เช่น “เจ้าแม่ไ้ฮั่ว” จากศาลเจ้าไ้ฮั่ว

เทวนารีทั้ง 3 องค์มีลักษณะเทวรูปและความเชื่อเกี่ยวข้องกับน้ำที่คล้ายกัน รวมถึงเครื่องแต่งกายสีแดง จึงทำให้คนไทยส่วนใหญ่เข้าใจว่าเป็น “เจ้าแม่ทับทิม” องค์เดียวกัน เกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรม แม้กระทั่ง “ปึงเถ่าม่า” ก็ถูกรวมเรียก

เช่นเดียวกัน การเปลี่ยนชื่อเรียกให้ถูกต้องจึงเป็นเรื่องยากเพราะฝังรากลึกมานาน อย่างไรก็ตาม ยังมีบางศาลเจ้าที่แยกแยะชื่อเจ้าแม่แต่ละองค์อย่างชัดเจน เช่น ศาลเจ้าแม่ทับทิมปากน้ำโพ ซึ่งมีการแปลพระนามเทพเจ้าเป็น “เจ้าแม่สวรรค์” และ “เจ้าแม่ทับทิม” สะท้อนให้เห็นว่าการรับรู้และการจำแนกเอกลักษณ์ของเทพเจ้าดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่ในบางพื้นที่

การนับถือเจ้าแม่ทับทิมในไทยเกิดจากการผสมผสานคติความเชื่อของคนไทยกับความเชื่อของชาวจีนฮกเกี้ยน ไหหลำ และแต้จิ๋ว จนกลายเป็นคติความเชื่อร่วมที่ยอมรับได้ในสังคมไทย แม้รูปแบบไทยจะไม่ใช้กระแสหลัก แต่สามารถบูรณาการร่วมกับแบบจีนได้โดยไม่เกิดความขัดแย้ง สอดคล้องกับ Chen Ruigui (陳瑞貴) (2001) ที่ได้กล่าวถึงการกลืนกลายทางวัฒนธรรมไว้ว่า เมื่อต้องเผชิญกับผลกระทบของสภาพแวดล้อมภายนอกและกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ซึ่งต้องแสวงหาความสามัคคีโดยยึดตามนโยบายภายในสังคมเดียวกันเป็นพื้นฐาน ซึ่งนโยบายเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นแนวทางในวัฒนธรรมประเพณีที่ไม่ใช่กระแสหลัก เช่น ประเพณีของชนกลุ่มน้อยทางชาติพันธุ์ ผ่านการหลอมรวมเพื่อลดความขัดแย้งทางวัฒนธรรม เป้าหมายพื้นฐานคือเพื่อให้ผู้คนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน

สรุปได้ว่า ความแตกต่างระหว่าง “เจ้าแม่ทับทิมในคติไทย” และ “เจ้าแม่ทับทิมในคติจีน” เกิดจากปัจจัยด้านวัฒนธรรม ศาสนา กระบวนการปรับตัว และความเข้าใจของท้องถิ่น นำไปสู่การตีความใหม่ตามบริบทเฉพาะถิ่น การกลมกลืนกับความเชื่อพื้นถิ่นของไทย และความคลาดเคลื่อนด้านภาษาและรากเหง้าทางวัฒนธรรมอย่างชัดเจน

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิการ์ ตันประเสริฐ. (2552). *จดหมายเหตุวังไกลกังวล สมัยรัชกาลที่ 7*. มติชน.
- กิตติ วัฒนะมหาตม์. (2561). *เจ้าแม่ทับทิม : เจ้าแม่สุวรรณค์ และเจ้าแม่ท่ายน้ำ*. ศรีศุภเทพมนตรา. https://shreegurudevamantra.blogspot.com/2018/07/blog-post_24.html
- โง่หย่อว. (2559). ม้าจู่ เทพในภาวะมนุษย์เพศหญิงที่ได้รับการตอบรับมากที่สุดในประวัติศาสตร์จีน. *นิตยสารจีนไทย*, 15(168), 6-15.
- ถาวร สิกขโกศล. (2561ก). *เจ้าแม่ทับทิม - แม่ย่านาง จากจีนสู่ไทย. ศิลปวัฒนธรรม*, 39(7), 146-169.
- ถาวร สิกขโกศล. (2561ข). *มาจู่สู่เจ้าแม่ทับทิมไหหลำ. ศิลปวัฒนธรรม*, 39(8), 152-164.
- ถาวร สิกขโกศล. (31 ธันวาคม 2561ค). “ตุ้ยบ้วยเต้งเหนียง” เจ้าแม่ทับทิมของจีนไหหลำ. *ศิลปวัฒนธรรม*. https://www.silpa-mag.com/culture/article_111895
- ถาวร สิกขโกศล. (15 มีนาคม 2566). กำเนิด “เจ้าแม่ทับทิม (หม่าโจ้ว)” แม่ย่านางจีนสู่ไทย เทวดานี้ฮิตแพร่หลายได้อย่างไร. *ศิลปวัฒนธรรม*. https://www.silpa-mag.com/culture/article_41855
- ถาวร สิกขโกศล. (2568). *เทพเจ้าจีนที่น่ารู้จัก*. แสงดาว
- เทพรัตนราชสุดาเจ้าฟ้ามหากัศจรรย์สิรินธร, กรมสมเด็จพระ. (2564). *พระราชนิพนธ์เรื่องผีเสื้อ ๆ และประชุมพระราชนิพนธ์แสดงในวันสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 26 มีนาคม*. มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี.
- เทพย์ สาริกบุตร. (2509). *ภูมิเทพยพิธิ ประมวลพิธีกรรมการตั้งศาลพระภูมิครบถ้วนสมบูรณ์แบบโบราณ และแบบสามัญที่ท่านโหราจารย์ถือปฏิบัติ*. เสริมวิทย์บรรณาการ.

- พระราชกวี (อ่ำ ทุมมทตฺโต). (2545). พุทธศาสนสุวัณณภูมิปกรณ์ : ราชบุรุษวัดตุ๊กตา
ตำนานเมืองขุนไทย. กองทุนธรรมะวิทยาทาน.
- พระธัมมทัตโตภิกขุ และ พ.ณ. ประมวลบุญमारค. (2533). ตำนานต้นผีไทย. อมรินทร์.
พันธมิตรวัฒนธรรม Mazu ทั่วโลก. (13 ตุลาคม 2568). มีคนบูชาแม่ทับทิมกี่คน?
<https://mazuth.com/how-many-people-worship-mazu-th>
- แพนด้ากับกอไผ่. (2557). เจ้าแม่มาจู้ เทพธิดาแห่งท้องทะเล. จดหมายข่าวอาศรม
สยาม-จีนวิทยา ฉบับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม, 149, 1-4.
- ภูมิ จิระเดชวงศ์. (27 ตุลาคม 2567). 16 ชั้นฟ้า 15 ชั้นดิน คืออะไร ตามคติภพภูมิ
ความเชื่อไทย [Status update]. Facebook. https://www.facebook.com/permalink.php/?story_fbid=977543864416821&id=100064836489047
- มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช. (2568). มหาวิทยาลัยเปิดอาคารพระตำหนักกรมหมื่น
ทิวากรวงศ์ประวัติ. วารสารมหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช, 13(5), 4-5.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2565). พจนานุกรมศัพท์ผังเมือง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. ธนาพรส.
สมาคมไชน่าแห่งประเทศไทย. (2566). อัตลักษณ์ไหหลำและศาลเจ้าจีนไหหลำใน
ประเทศไทย. บี.ซี.เพรส (บุญชิน).
- สำนักงานราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.
นานมีบุ๊คส์.
- สำนักราชเลขาธิการ. (2531). สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง. โรงพิมพ์กรุงเทพ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2568). ศาสนาผี. มติชน.
- สุรสิทธิ์ อมรวิชชศักดิ์. (2559). เทพสตรีจีนในสังคมไทย : ว่าด้วยเรื่องชื่อของเจ้าแม่
มาจู้ ใน พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ (บรรณาธิการ), พลังผู้หญิง แม่เฒ่า และเทพสตรี:
ความจริง และภาพแทน (หน้า 229-248). สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
เหล่าตั้ง. (2551). เรื่องเล่าชาวแต้จิ๋ว. นิวเซ็นจูรี.
- อุดม ควรมดุง. (2521). วัตถุมงคลของกรมแผนที่ทหาร. วารสารแผนที่, 21(1), 1-10.

อนุমানราชธน, พระยา. (2532). งานนิพนธ์ชุดสมบุรณ์ของศาสตราจารย์ พระยา
อนุমানราชธน หมวดศาสนา-ความเชื่อ เล่มที่ 4 เรื่อง ศาสนาเปรียบเทียบ.
กรมศิลปากร.

MGR Online. (21 พฤศจิกายน 2554). “เจ้าแม่แห่งสายน้ำ” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยยัด
เหนี่ยวจิตใจ. <https://mgronline.com/travel/detail/9540000148359>

Silpawattanatham - ศิลปวัฒนธรรม. (7 ธันวาคม 2565). ตำนานเทพจีนคู่ “แม่ย่านาง”
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จากหัวเรือถึงคอนโซลรถยนต์ [Status update]. Facebook.
[https://www.facebook.com/photo.php?fbid=3410302799099088&id=](https://www.facebook.com/photo.php?fbid=3410302799099088&id=140168069445927&set=a.140180076111393&locale=nl_NL)
[140168069445927&set=a.140180076111393&locale=nl_NL](https://www.facebook.com/photo.php?fbid=3410302799099088&id=140168069445927&set=a.140180076111393&locale=nl_NL)

Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (Q. Hoare & G. Nowell
Smith, Eds. & Trans.). International Publishers.

Akiyoshi Fujita [日] 藤田明良. (2017). 《<太上說天妃救苦靈驗經>與永樂期的海
外出使——日本天理大學所藏永樂十二年版與永樂十八年版之考察》.
《成大歷史學報》, 53, 91-116.

[Ming] Bu zhu zhuan zhe [明] 不著撰者. (1977). 《太上老君說天妃救苦靈驗經》.
《正統道藏》. 《洞神部・本文類》第11冊, 新文豐出版.

[Qing] Bu zhu zhuan ren [清] 不著撰人. (1970). 《天妃顯聖錄》. 《臺灣文獻史料
叢刊》, 4(77), 17-18.

Chen Ruigui 陳瑞貴. (2001). 《全球化下多元文化性的可能》. 《國際論壇》, 2(10),
93-108.

Chen Xiong 陳雄. (1992). 《洗夫人在海南》. 中山大學出版社.

Dai Wenfeng 戴文鋒. (2011). 《“媽祖” 名稱由來試析》. 《庶民文化研究》第3期
研究論文. 逢甲大學人文社會學院庶民文化研究中心.

Jiang Weitan 蔣維鈞. (1990). 《媽祖文獻資料》. 福建人民出版社.

- Jiang Weitan 蔣維鈞. 《一篇最早的媽祖文獻資料的發現及其意義》. 見彭睿《媽祖信仰的宗教社會學研究——兼與關帝信仰比較》. (2020). 《世界宗教研究》, 6, 46-59.
- Li Jinyun 李金雲主編. (2015). 《海南洗廟大觀》. 南方出版社.
- Lin Chunmei 林春美. (2012). 《兩尊臺灣南部的早期鎮殿媽造像》. 《南藝學報》第5期.
- Lin Qingchang 林慶昌. (2003). 《媽祖真跡——兼註釋・辨析〈敕封天后誌〉》. 中山大學出版社.
- [Qing] Ma Ribing [清] 馬日炳纂修. (1718). 康熙《文昌縣誌》卷二. 康熙五十七年.
- Mo Lun, Su Hancan 莫倫、蘇漢材編. (2000). 《洗夫人史略》. 香港天馬圖書有限公司.
- Pan Zhenjin 潘真進. (2018). 《媽祖之光:一個新聞人眼中的媽祖》. 海峽文藝出版社.
- Shi Cangjin 石滄金. (2008). 《東南亞水尾聖娘信仰, 廣泛分布在地化影響》. 《海南之聲》, 53, 45-48.
- Shuiwei Shengniang Shrine, Powei Village 坡尾村水尾聖娘廟. (2025). 《水尾聖娘史跡簡史》 [Historical Information Board]. 坡尾村水尾聖娘廟.
- Su Qiming 蘇啟明. (2008). 《媽祖文化與媽祖學》. 《國立歷史博物館館刊: 歷史文物》, 18(4), 35.
- Xue long hai nan hui guan 雪隆海南會館. (2016). 《11人海南省尋水尾祖廟, 傳承文化千裏探索不言倦》. 《海南之聲》, 48, 6-11.
- Yu Wei, & Zheng Gang 余偉、鄭鋼. (2005). 《跨文化心理學中的文化適應研究》. 《心理科學進展》, 13(6), 836-846.
- Zhang Xun 張珣. (2020). 《道教與地方信仰的競合關係——以媽祖信仰為例》. 《道教與地方宗教——典範的重思國際研討會論文集》 (pp. 167-194). 漢學研究中心.